

K N I H O V N A S N A H Y.

II.

Dr. KAREL KRAMÁŘ:

ČESKÉ STÁTNÍ PRÁVO.

NÁKLADEM REDAKCE „SNAHY“
V KOMISI NAKLADATELSTVÍ EMILA ŠOLCE, SPOL. S R. O. V KARLÍNĚ.
TISKEM PRAŽSKÉ AKCIOVÉ TISKÁRNY,

CENA 1 K.

K N I H O V N A S N A H Y

2.

Dr. KAREL KRAMÁŘ:

ČESKÉ STÁTNÍ PRÁVO.

DRUHÉ VYDÁNÍ.

PRAHA 1914

NÁKLADEM REDAKCE „SNAHY“
PRAHA II., MARIÁNSKÁ 3

B - 63 610

Vignetu kreslil Vincenc Beneš.
Knihu vytiskla Pražská akciová
tiskárna.

Předmluva k druhému vydání.

Jsem vděčen naší mladé generaci, že se odhodlala znovu vydati mé „České státní právo“. Je mně to důkazem, že zrovna v mládeži, která se hlásí k pozitivní politice, zůstalo státoprávní vědomí nezměněným a živým. Positivní politiku líčí u nás jako odříkání se všech vyšších snah, veškeré smělosti cílů, ačkoliv já, který jsem zbyl z její hlavních průkopníků, vždycky jsem byl, jsem a budu nejrozhodnějším státoprávníkem. Co řekl jsem před 20 lety v této knížce, zůstalo mým politickým kredem do dneška. Na tom nic nezměnil boj za všeobecné hlasovací právo ani demokratický parlament. Vše to mně bylo jen jedním z prostředků ke konečnému cíli. Zrovna tak, jako jsem přes všechna trpká zklamání dvacíti let těžkých politických bojů nevzdal se přesvědčení, že nejbezpečnější cestou k státnímu právu je národnostní smír v Čechách. Ne najednou, to rozumí se střízlivému politiku samo sebou. Všude se musí klást kámen na kámen, chce-li se do výšky. Dokud Němci nenajdou v národnostní autonomii, kterou jim poskytnouti můžeme, pokud neporušuje jednotu království, zájem na rozkvětu a síle země, již spolu obýváme, nelze

na to pomýšleti, abychom se bez osudných krisí dostali k řešení problému státoprávního. Jen postupným rozšiřováním pravomoci sněmu, vybudováním zemské vlády státní sněmu zodpovědné možno připraviti půdu poznání, že to, co je jediným titulem vládnutí dynastie v království Českém, platné a nezrušitelné státní právo, musí najíti také náležitého výrazu v zákonodárství a správě, a že napraven musí býti těžký hřích, který na právech království a na zájmech dynastie i říše spáchala Marie Terezie svým přímočárným centralistickým radikalismem.

Nemám nic proti tomu, aby knížka otištěna byla tak, jak vyšla r. 1895, beze změn. Mnohé zdáti se bude poněkud zastaralým, ale snad zrovna to není bez zajímavosti. A snad může osvěžení všeho toho, co naplňovalo naše mysl v prvních letech našeho boje na říšské radě dokonce býti ještě něčím jiným než důkazem, že jsme svou mládež pozitivní politikou neodučili věřiti právnímu podkladu všeho našeho snažení, ani že nevzali jsme jí víru ve vítězství pravdy a práva. Mocnářství prodělává po válce balkánské jednu z nejtěžších krisí. Všichni cítí, jaké hříchy na životních zájmech říše byly páčány špatnou politikou vnitřní. Výhody z bezpráví, staré tradice těžko se opouštějí, i když se vidí, jak jsou zhoubné. Proto jsou kroky k nápravě jen polovičaté, neupřímné a málo pomáhají. Snad tedy není neprospěšno uvědomiti si, že žádná polovičatost nespraví staleté hříchy proti životním podmínkám mocnářství, a že je potřeba vrátit se k jedině zdravým jejím základům, má-li býti lépe. Nemám mnoho důvěry, že by to říše ještě dovedla — ale přece jen myslím, že to neuškodí, znova připomenouti, že je české státní právo právem platným, nikým nezrušeným, že jsme jeho atributy, zákonodárnou a správní neodvislost

neztratili v prohrané revoluci na Bílé Hoře, nýbrž že nám je vzala Marie Terezie, když jsme jí zachovali korunu a království, když nám nejslavnostněji slíbila svatě zachovávatí všechna práva a privilegia koruny české, jenom poněvadž myslila, že tím posílí svou posici v boji proti Prusku.

Stošedesát let smutné historie ukázalo, jak se mylila, když položila základy k dualismu a k německému centralismu. Jak mohla být říše silnou a zdravou, kdyby její vývoj nebyl tak násilně přerván a přesunut na falešné koleje!

A je dobře, že zrovna my Čechové jsme průkopníky federalistického Rakouska, zbudovaného na historických základech. Když knížka tato ponejprv vyšla, musili jsme ještě dokazovati, že je náš demokratism poctivý, upřímný, že není to pouhé heslo na oklamání širokých vrstev lidových. Zatím jsme se stali my předními průkopníky parlamentu všeobecného hlasovacího práva. Máme tudíž plně oprávnění tvrditi, že naše právo historické, naplnění historických právních forem moderním obsahem konstitučním, alespoň pokud my na tom budeme účastni, nebude znamenati reakci, škodu pro zásady demokratické.

Návrat k právním základům našich zemí koruny české a federalisace říše neznamenalý nám nikdy nic jiného, než zjednáni zdravých, pevných základů pro veškeren náš život národní, politický a hospodářský, a na těchto nových, lepších základech chtěli bychom, aby se vyvíjela zdravá a mohutná demokracie všech národů. Národnostní autonomie sociálních demokratů, ustrojená bez ohledu na hranice říše nemůže být základem zdravých formací pro správu státní, zejména hospodářskou, poněvadž proti tomu mluví především geografické rozložení jednotlivých národ-

ností a staletími vytvořené vztahy a spojení, jež rozrušiti bylo by stupňováním hříchu Marie Terezie. Cílem moderního federalismu musí býti federalismus historických skupin a v nich národnostní autonomie různých národů země tyto obývajících. To je program moderního, demokratického Rakouska, v tom byla by záruka jeho obrození a pevné budoucnosti. Ovšem, k tomuto ideálu je daleko . . . Ale je to myšlenka, za kterou stojí podniknouti třeba úmorný a těžký zápas. A v tomto zápasu nutno míti především pevnou, nezvratnou víru v právní základy státní existence našich zemí českých, a proto nebude snad na škodu, znovu si je uvědomiti.

V Praze, v květnu 1914.

Karel Kramář.

Předmluva k prvnímu českému vydání.

Vydavatelé vídeňského týdeníku „Zeit“ požádali mne, abych napsal jim studii o státním právu českém, by konečně Němci nabyli jasného pojmu o tom, co státním právem chceme. Učinil jsem jim rád po vůli, jednak proto, že „Zeit“ v duchu Fischhoffově neohroženě bojuje za dohodu obou národů v zájmu pravé demokratické svobody, sympaticky sleduje všechny naše snahy kulturní, a že podporovala nás tak vydatně v parlamentním našem boji proti koalici, a pak proto, že chtěl jsem Němcům vyložití, co naše státní právo je, a co jím chceme. Je naším dávným přesvědčením, že státní naše právo je lepší budoucnost nejen pro nás, nýbrž i pro lid německý v zemích koruny české, a naši povinností tudíž jest, abychom to našim krajanům německým také dokázali. Články vycházely v „Zeit“ v měsících listopadu a prosinci r. 1895.

Klub národní strany svobodomyšlné rozhodl se, vydati články ty jazykem českým, a překlad dal porůžiti p. red. Langnerem. Není na nich změněno nic, už proto, že nechtěl bych německy státní právo české vykládati jinak než česky.

Dovolil bych si však přec jen k českému vydání přičiněti několik poznámek. Historická část studie není ovšem podrobná, snažil jsem se podat jen přesný, jasný a určitý obraz hlavních fází dějinného rozvoje českého státního práva, dívaje se naň nejen se stanoviska historického, nýbrž i se stanoviska přesné kritiky právní.

S toho stanoviska vypadne soud o katastrofě bělohorské pro naše státní právo jinak, než jak posud namnoze o tom bylo souzeno, a těžiště převratu státoprávního přesune se tam, kde opravdu bylo, do r. 1749. To znamená pro právní podklad českého státního práva mnoho, ba skoro všecko. Státní právo naše nebylo poškozeno vítězem po přemožení revoluce, kde by snad bylo možno mluvíti o nějaké „Verwirkungstheorie“, nýbrž Marií Terezií, libovolně, bez nejmenšího oprávnění, jen podle zásady, „sic volo, sic jubeo“, a stala se koruně české očividná, nepopíratelná křivda, která dosud není odčiněna. A přerušení klidného, organického rozvoje českého státního práva trvá podle historické pravdy jen 150 let, a ne téměř 300 let, jak bylo nám vždy namítáno se strany německé, kde z příčin pochopitelných hledán konec českého státního práva na Bílé Hoře.

Za druhé snažil jsem se ukázati, že podstata českého státního práva nezávisela na rozsahu pravomoci sněmů zemí koruny české. Kompetence sněmů nebyla rozhodující pro státoprávní postavení koruny české, nýbrž jediné pro rozsah moci panovnické v českých zemích. Od r. 1627 až do r. 1749 byly sněmy bezmocné, chabé, jich práva okleštěna na nejmenší, a přec země koruny české byly naprosto samostatným, nezávislým státem se všemi atributy svobodného státu. Jen vnitřní, konstituční, smí-li se tak vyjádřiti, stránka veřejného života byla změněna.

Dřívější téměř neobmezená moc zákonodárná a správní všemocných sněmů stavovských obmezena téměř jen na povolování berní a vojska, a veškerou moc zákonodárnou a správní převzal absolutní král, a prováděl ji svou dvorskou českou kanceláří. Představiteli samostatného, neodvislého státu českého byli král a jeho dvorská česká kancelář. To trvalo až do r. 1749.

Proto také menší důraz kladu na pragmatickou sankci, než obyčejně se to stává. Pragmatická sankce má fundamentálnou důležitost pro rod panovnický. Koruně české a stavům stvrzeny v ní práva a privileje jen formou o něco slavnostnější, než dělo se to každoročně při povolování berní, zejména pak jestli povoleny berně reversem na 10 let. Pragmatická sankce ovšem znamená mnoho pro panovnický rod, poněvadž v ní stanoveno a všemi stavy schváleno dědické právo Marie Terezie a jejího potomstva a upraveno právo dědické na všechny časy budoucí. Karel IV. obávaje se, že by nápadnické právo Marie Terezie mohlo být popíráno, a že by při tom mohly vzniknouti separatistické snahy, prohlásil všechny země dědičné za jeden a nerozlučitelný celek, a dal to stvrditi stavy všech zemí dědičných a prohlásil fundamentálním zákonem. A to chtěl také, aby mu celá Evropa smlouvami potvrdila.

Ale tato zde proklamovaná jednota v ničem se nedotkla, a nic neznamenal pro státní naše právo, pro samostatnost českého státu, už proto, že platila pro Čechy jako pro rakouské Nizozemí, pro Uhry, jako pro země rakouské. Na vnitřním ústrojí, na praksi zákonodárné a správní v zemích českých pragmatická sankce nezměnila ani písmeny — jen Uhři dali si za schválení zaplatiti různými koncesemi.

České státní právo zůstalo v praxi tím, čím bylo do pragmatické sankce, země koruny české byly legislativně a administrativně úplně samostatným, neodvislým státem před pragmatickou sankcí, jako po ní až do r. 1749.

Všecky země dědičné tvořily personální unii před prohlášením pragmatické sankce, a touto jenom zákonem utvrzen dosavadní stav a nic víc. I po pragmatické sankci tvořily země dědičné jen personální unii.

Němečtí centralističtí historikové v pragmatické sankci ovšem vidí a hledají akt fundamentální, od kterého počíná nový stav, kde stvořena naše říše, vykládající v tom smyslu její slova o nerozlučnosti a jednotnosti dědičných zemí. Ale země dědičné nebyly po pragmatické sankci o nic více jednotny a nerozlučny, než dřív a nerozlučnými zůstaly, dokud dynastie dovedla brannou mocí tuto nerozlučnost uhájiti — v ústrojí vnitřním, v poměru jednotlivých zemí dědičných k druhým nezměněno ničeho.

Ovšem v řadě dokumentů, pro státní právo naše důležitých, má pragmatická sankce své vážné místo, ale nebylo by správně, klásti do ní víc, než v ní je. V tom smyslu činí někteří historikové víc než potřeba. Nehledě ku pragmatické sankci Marie Terezie, pro niž pragmatická sankce byla sdělána, zasadila našemu státnímu právu ránu nejtěžší — a tam je počátek a kořen všeho toho, co proti státnímu právu podniknuto.

Ale jak jsem již podotkl, neměl jsem podati obšírný historický obraz našeho státního práva — máme k tomu knihu prof. Kalouska. Ovšem použil jsem také výsledků svých vlastních archiválních studií o době Josefa I., Karla VI. a Marie Terezie, ale nechtěl bych obšírným líčením jejich výsledků čtená-

ře politické brožury unavovati. Pro můj názor o státním právu byly arcíř rozhodující.

Druhé, o čem bych chtěl se ještě zmíniti by bylo, že užívám důsledně pro naše státoprávní snahy hledě k říši slov *f e d e r a t i v n í* snahy, snahy po *f e d e r a t i v n é m* utváření říše. Činím tak úmyslně. Neužívám slova: autonomisování Čech. Je to ovšem věc formální, a po mém soudu těžce křivděno koll. Pacákovi, když jeho slova o autonomisování Čech vykládána za „zradu“ na státním právu českém. Ale fakt je, že z nejednotného užívání těchto slov povstávají mnohá nedorozumění. Není nejmenší pochyby, že autonomie značí svézákonnost, a že by se slova toho také mohlo užívatí pro naše státoprávní snahy. Ale slova toho se namnoze užívá k označení téhož, co chce říci anglické slovo: *selfgovernment*, samospráva a slova autonomie užívá se pak nazvíce k označení protivy mezi správou státní a mezi vlastní, samostatnou správou okresů, obcí, korporací atd. Mimo to v době, kdy státoprávní boj ochaboval, užíváno slova „autonomie“ také proto, póněvadž neznělo tak ostře a bojovně jako slovo „federalism“, a z té doby myslí se u nás po různu, že je ve slově „autonomie“ jisté slevování a ustupování.

K uvarování zmatkův a k zamezení toho, aby pro pouhé neustálené užívání různých názvů o našich státoprávních snahách nebylo křivděno někomu, kdo si toho nejméně zasluhuje, bylo by snad záhodno, abychem důsledně a vždy mluvili o federativních snahách, o federaci států rakouských, když mluvíme o státním našem právu hledíce ku postavení zemí koruny české k druhým zemím říše.

Při tom myslím, že zůstaneme také vždy upřímnými autonomisty. Zdá se mně totiž, že by bylo naší povinností snažiti se, aby náš český stát, až se ho dá

Bůh v plném rozsahu domůžeme, byl co možno svobodný ve správě, a to možno je jenom rozsáhlou a opravdovou samosprávou — autonomií. My nesmíme bojovati proti byrokratickému centralismu v říši, a býti byrokratickými centralisty pro český stát. A státní správa českého státu stala by se asi skostnatělou, byrokratickou kdybychom nepostavili proti ní jako korektiv a protiváhu širokou autonomií, životaschopnou samosprávu.

A konečně chci zmíniti se ještě o tom, co pravím o smíru s Němci. Já, přiznávám se upřímně a otevřeně, přeji si z té duše smíru s Němci, přeji si ho pro zdar a rozkvet země koruny české, a pro vše, co je opravdovou, upřímnou svobodou. Kdo cítí, co máme v našich dějinách velikého, nemůže jinak. Český člověk nemůže chtíti znásilňování jiného národa. A pak chceme státní právo české nejen pro sebe, nýbrž i pro Němce. A mám pevnou víru a naději, že není tak daleka doba, kdy oba národové, odkázání historií a přírodou na spolužití, nebudou více bojovati o nadpráví a brániti se proti nespravedlivému tomu chtění, nýbrž kdy oba národové obrátí všechnu svou životní energii, všechny své síly na rozvoj vlastního života národního, duševního i hmotného, aby vyplnili svou úlohu a své poslání v kulturním životě národů všech.

Dnes ovšem je těžko věřiti té lepší budoucnosti, dnes boj je na celé čáře, my brániti se musíme všemi silami proti tomu, co chtějí Němci zachrániti ze svého nadpráví, které jim dávaly všechny vlády od Marie Terezie. A volání po smíru nemá a nesmí oslabovati naše síly odporu a tam, kde poměry toho vyžadují, ochromovati naši energii útočnou. Tak nemá se rozuměti volání po dohodě, po národnostním smíru!

Nikdo nechce a nesmí žádati zmírnění rozhodnosti, s kterou hájíme to, co nám už po právu patří a hledíme vydobyti, co neprávem protivníci ještě drží. Ale boj ten nemůže být účelem. Tím může být jen smír a naprostá rovnoprávnost a spravedlnost pro oba národy, kteří se v mužném boji mají naučiti též vzájemně se ceniti.

Také boj národnostní, boj za nejdražší statky národa může sveden býti v zápalu boje na scestí, kde bledne ideální jeho podklad. A proto i v nejprudším boji nesmí se zapomínati, že cílem našeho boje je čestný smír s Němci, společná práce obou národů pro zdar a rozkvět zemí koruny české. Tato snaha po smíru obou národů, náš boj jen za rovné právo a ne za nadprávi je hlubokým mravním podkladem našich snah státoprávních, a to je jejich budoucnost.

To dává boji našemu ideální vzlet, vnitřní sílu a sebedůvěru, kdy všechno staví se proti nám. Národové vítězí jen tím, co je nejvnitřnější podstatou jejich povahy a přirozenosti.

Duchem našich dějin, jejich duchem českým, slovanským je horoucí láska k pravdě, k spravedlnosti a k opravdové svobodě. Jen v tom znamení zvítězíme!

V P r a z e, v lednu 1896.

Karel Kramář.

Předmluva.

Déle třiceti let jest politický život v Rakousku naplněn bojem za české státní právo. Bylo vždy předmětem tuhých zápasů, zřídka však podrobováno bylo objektivnímu zkoumání. Jedni navrhovali stín, jiní světlo, a obraz zůstal nejasný. Činěno vše, aby zůstalo při vzájemném nedorozumění. Z boje za české státní právo stal se netoliko boj centralistů proti těm, kdož domněle stát roztrhati chtějí, nýbrž především boj německého občanstva proti české šlechtě feudální, kterou lid český tak dlouho následoval jen proto, že za české státní právo zápasila.

Pravda, český lid promíjel za to šlechtě její klerikalism, její reakcionářské směry — alespoň zevně; zůstával však sám liberálním, demokratickým, jak tomu chtěly jeho dějiny a jeho sociální složení. Avšak státní právo samo o sobě nemá s otázkou liberalismu, demokracie co činiti. České státní právo, jak se jeví v našem státoprávním zápase, jest a zůstává otázkou poměrů zemí koruny české k habsburské dynastií a k ostatním její zemím. Jak se vytváří ústava a správa zemí českých a ostatních v naší polovici říše pro případ restituce českého státního práva, nespovisí nijak s právní, nezměnitelnou podstatou če-

ského státního práva, nýbrž záleží na tom, kdo celý problém bude řešiti.

Učiní-li tak zástupci německého a českého lidu ve vzájemném dorozumění, aby posloužili věci rozumného pokroku a demokracie, pak znamenatí bude řešení české otázky státoprávní vítězství pokroku a demokracie pro celou polovici naší říše.

Podle zkušeností poslední doby i Němci nahlédli, že je český lid vším spíše než feudálním, a heslo, že boj proti českému státnímu právu znamená boj liberalismu proti feudalismu a reakci, pokládají opravdu liberální a pokrokoví Němci sami za frási, které lze jen velmi opatrně užívatí. Zdá se tudíž, že nadešel čas k objektivnímu zkoumání českého státního práva. Staré poměry jsou v úplném rozkladu a něco nového chce a musí přijíti. Část staré strany liberální snaží se upevniti a zdokonaliti politické spojenství s českou šlechtou a naproti tomu vše, co mezi Němci opravdovému pokroku a demokracii chce, počíná poznávatí, že ke zlepšení vede jen jedna cesta: mír obou národů, německého a českého. Také český lid na druhé straně nežádá si ničeho toužebněji nežli poctivého míru s Němci. Oba cítí však, že cesta k míru jest zastavena překážkou, kterou nikdo odkliditi nedovede, a která přece nesmí a nemůže býti prostě pomíjena. Tu jest snad přece na čase, aby blíže prohlédnuto a zkoumáno bylo, co oba národy dělí, i není nemožno, že po obapolném, objektivním, klidném zkoumání nadejde poznání, že české státní právo oběma národům stejné prospěchy přinese, ano, že znamená založení nových, zdravých poměrů v naší říši.

Barbo-Christo, v září, říjnu 1895.

I.

Od bitvy na Bílé hoře po Marii Terezii.

Vzhledem k českému státnímu právu třeba troji věc přesně rozeznávati. Předem znamená české státní právo poměr nerozlučně spojených tří zemí koruny české, Čech, Moravy a Slezska k dynastii Habsburské. Poměr ten byl roku 1526., 1545. a pak pragmatickou sankcí, která stavy všech zemí koruny české přijata byla, upraven a tím upevněno jednak dědičné právo dynastie, jednak právo zástupcův zemí koruny české, pro případ vymření dynastie svobodně nového krále voliti. Za druhé poměr neodvislých, souverenních zemí koruny české v celitosti jejich k ostatním zemím jejich krále a k jiným státům. Po třetí pak znamená veřejné, ústavní právo zemí koruny české, kompetenci zemských sněmů a administrativy v těchto třech zemích a práva koruny vůči stavům v zákonodárství a správě. Zejména v posledním vzhledě jde o otázky, jež nikde jednou pro vždy nejsou ustáleny tak jako otázky dědičného práva dy-

nastie a suverenity zemí, nýbrž o otázky, jež podrobeny jsou dějinnému vývoji. Také v českých zemích bral se tento vývoj od panství šlechty k absolutismu králově svou cestou světových dějin a byl by bezpochyby vedl k modernímu konstitucionalismu, kdyby nebyl býval r. 1749 Marií Terezií podvázán.

Na zasažení Marie Terezie se zapomíná, jmenuje-li se české státní právo feudálním. Ostatně tato stránka českého státního práva nemůže býti předmětem sporu, mluví-li se o trvalém, nezměnitelném obsahu českého státního práva.

Vytvoření ústavy ve státě není ničím trvalým a také ničím individuálním; v podstatě nese se po proudech světových dějin. Kdyby Marie Terezie nebyla v r. 1749. dopustila se onoho velkého porušení práva, kterým u nás zavedla absolutistický centralismus, byl by zajisté ústavní život nynějšího českého státu mnohem svobodnější, mnohem demokratičtější nežli ústava naše z roku 1867.

Jen kdo zúmyslně chce nedorozumění, může viděti podstatu českého státního práva ve stavovském sněmu a z této strany proti českému státnímu právu útočiti. Tolik přece lze tvrditi, že by demokratický český lid nebyl vedl po celá desetiletí tuhý boj za feudální stavovský sněm, v němž by zástupci lidu vůbec nebyli a v němž by jen zástupci měst nanejvýš ponižující postavení zaujímal.

Taková výtka může býti vyslovena v politických řečech strannických nebo v polemických brožurách a článcích, avšak nelze k ní přihlížeti vážně. Nebudiž o tom více řeči, ale budiž dovoleno v krátkých rysech líčiti historii českého státního práva se stanoviska práva na samostatnost a neodvislost na venek.

Roku 1526., jak známo, země koruny české a koruna uherská svobodnou smlouvou na Ferdinanda I.

dědičně přešly¹⁾. Pokusy Ferdinandovy, aby svobodná volba ta byla pokládána za volbu plynoucí z dědičné oprávněnosti, nás zde více nezajímají, jen jedno nutno zjistiti, že stavům byla pro případ vymření dynastie vyhrazena úplně svobodná volba nového krále, na čemž obnovené zřízení zemské ani pozdější zákony ničeho neměnily a také měniti nemohly²⁾.

Ferdinand I. převzal Čechy a Uhry jako úplně suverenní, neodvislé státy, a právo zákonodárné i správu prováděl jako král český v českých, a jako král uherský v uherských zemích. Postavení obou království bylo totožné a spojena byla obě a s nimi rakouské dědičné země k pouhé personalní unii.

Na tom neměnilo ničeho zřízení dvorské komory. Především veškeré kameralie platily za *peculium regis*, osobní věci královny, a tyto své regalie spravoval přirozeně král prostřednictvím společného úřadu, svými dvorskými komorami, výhradně dle práv a zvyků každého ze spojených států a také vůči stavům každého z těchto států zastávala dvorská komora osobní úřad společného panovníka, *jura cameralia* království. Rovněž tak měl král společný nejvyšší úřad válečný, který ovšem tehdy, při nevyvinutých poměrech vojenských neměl ještě významu pozdějšího společného stálého vojska, na kteréž pak všechny země dle jistého klíče ročně příspěvky své odváděly.

Všecky tyto zásady úplné neodvislosti a úplné suverenity jednotlivých skupin zemí rozuměly se tak samy sebou, že ve velikém boji, který bitvou na Bílé Hoře byl ukončen, nebyly ani spornými.

V boji tom nešlo o samostatnost zemí koruny české, nýbrž o moc šlechty vůči královstvu, když roku 1547. občanstvo úplně bylo sraženo k zemi. Boj

byl ovšem zostřen náboženským antagonismem akatolických stavů proti katolickým králům, ale poslední příčinou prudkého sporu byla otázka postavení šlechty. Česká šlechta zápasila o moc a význam pozdější šlechty polské a byla konečně po různých proměnách dlouholetého boje v bitvě na Bílé Hoře úplně poražena, a nelze ani říci, že by si osud svůj nebyla zasloužila. Mezi justifikovanými vůdci hnutí byly vzácné karaktery, kteří se stali mučedníky vznešeného náboženského přesvědčení, kteří myslili, že za víru a právo stavů obětují hlavu, ale vlastní vůdcové hnutí myslili méně na svobodu svědomí, než na nadprávní a privileje šlechty.

Za hájením svobody náboženské, kteréž oběti kruté pomsty vítězovy gloriolou mučnickou zdobí, leží jen v hlubokém, tmavém pozadí to, zač vlastně bylo zápaseno. —

Nebyla to věc lidu, která podlehla, také měšťanstvo bylo v boj jen strženo; přemožena byla toliko šlechta, která lid ujařmovala, v nevolnost uvrhla, která klidně přihlížela, když občanstvo měst svou moc i vliv ztratilo, a která nechtěla ničemu než oligarchií šlechty s pakrálem na královském trůně. Odtud ona pokořující porážka po bitvě v základě bezvýznamné, odtud onen zahanbující pád umělé moci sobecké, vládčtivé šlechty.

Lid byl apathický, nesúčastný, pokud záleželo na svobodné jeho vůli, a proto ležela po jediné bitvě země nepřemožených Husitů vítězi u nohou. Padla spráchnivělá stavba, panství šlechty, ale království, neodvislost a samostatnost jeho zůstaly nedotknutými. Byla to vnitřní revoluce, ve které král zůstal vítězem, na zevnější postavení státu nebylo co měnit a nemohlo být nic měněno.

Na místo stavovského panství nastoupil v království neobmezený absolutism dědičně oprávněného krále, proti němuž se šlechta byla revoluce odvážila.

Čechy nebyly pro Ferdinanda II. nově dobytou zemí, jejíž zevnější postavení by byl mohl měnit, on si vydobyl prostě dědičné právo, kteréž mu část šlechty upírala a vše, co činil a co činit mohl, bylo, že své království a svou moc královskou proti každému pokusu šlechtické revoluce zabezpečil. Tak Ferdinand II. sám stav věcí pojímal, tak se také v obnoveném zřízení zemském z roku 1627. vyslovil, jemu samému záleželo na tom položit důraz na legitimnost a dědičnost své královské moci, a katoličtí stavové, kteří mu zůstali věrni, byli vlastní páskou mezi starým a novým řádem. Byli odměnění, obohaceni, ale moci dřívějších stavů se jim ovšem více nedostalo.

A tak Ferdinand II. přislíbil v obnoveném zřízení zemském a ve svém majestátním listě ze dne 29. května 1627., i pro budoucnost v přísežní formulí královská práva království ochraňovati a hájiti, t. j. neodvislost a suverenity jeho zachovati.

Těchto nesměl se dotknouti, neboť to bylo legitimním základem dědičného jeho královstva, bylo to povinností jeho jako právního, dědičně oprávněného a dědičného krále českého. Na poměru k habsburské dynastii, na nedílné souvislosti zemí koruny české, na suverenity jejich na venek, na samostatnosti a neodvislosti vůči ostatním zemím nemohl a nechtěl jako legitimní, dědičně oprávněný král nic měnit. Jenom vnitřní ústavu království ze základu přeměnil. Také její předpoklady.

Ona zakládala se na moci stavů. Tito stali se jinými. Především katolické duchovenstvo bylo jako první stav přiřaděno. A stav panský a rytířský!

Stará šlechta byla po většině postínána nebo vypovězena, její statky konfiskovány. Sociální struktura českého lidu byla úplně rozbita.

Drobná šlechta, ochrance a nositel starých tradic, národní kultury, z jejíž řad vyšla nejlepší jména literární, kteráž ale také politicky energii a život představuje, po většině zničena. Na tisíce její příslušníků vyšlo ze země, ožebračení, ale věrní tomu, co jim bylo svato — svému náboženství. Tím byl bohatý, kulturní život českého lidu zničen.

Ti, kdož jej pěstili, vystěhovali se, a to co zbylo, co lid jako nejdražší poklad chránil, knihy, zničili jesuité. Českému lidu bylo znemožněno pokračovati s kulturním životem ostatních národů, a tím těžce zkoušenému, nevinnému lidu byla nejtěžší rána zasazena.

V zemi zůstala jen stará katolická šlechta, ovšem jenom malá menšina bývalé šlechty, a chudý lid, jemuž pomocí jesuitů a dragonů bráno bylo náboženství, ale jemuž nechali staré poddanství, starou nevolnost, a přidali toliko nové pány. A tito pánové! Ze všech konců světa přistěhovali, v divoké soldatesce tehdejší doby povýšení, přišli, aby se o kořist rozdělili. Konfiskované statky byly rozmrhány, rozdány, a po celé století trvaly snahy, aby bohopusté hospodaření s konfiskovanými statky bylo nějak uspořádáno. Ale moci královské nebyla tato šlechta nebezpečnou.

Na tomto novém základě vytvořil Ferdinand II. své nové právo v obnoveném zřízení zemském z roku 1627. Král stal se výhradním zákonodárcem. On sám měl právo zákony měniti a nové tvořiti³⁾. Ovšem jen v království, jen pro vnitřní státní život zemí koruny české. Ne na venek.

Postavení zemí českých na venek nesměl měniti a zhoršiti, v tom bránila mu královská přísaha, kterouž nově přísáhl, co bylo kdysi smlouvou mezi stavý a Ferdinandem I. položeno za základní zákon království.

A nejlepším důkazem, že na souverenitě a neodvislosti zemí koruny české nic měněno býti nesmělo bez svolení stavů českých, kteří zůstali dědici jedné ze smlouvajících se stran z r. 1526., jest fakt, že o 100 roků později Bedřich II. výslovně si vymínil, aby stavové čeští k odtržení Slezska přivolili a Marie Terezie že podmínku tu přijala.⁴⁾

Zemskému sněmu zůstalo právo povolování voj-ska a berní. Zemský sněm nesměl činiti žádných proposicí ani iniciativních návrhů bez schválení královského sněmovního komisaře, po případě krále. Jenom ve způsobě odůvodnění svého každoročního povolování daní směl se zemský sněm vysloviti o stavu země, a své stížnosti, svá přání vzhledem k zákonodárství a k správě panovníku předkládati.

„Samospasitelné“ katolické náboženství stalo se jediným oprávněným náboženstvím v Čechách a na Moravě a akatolické propadlo klatbě a vyobcování.

Udílění inkolátu vyhradil si král, aby mezi šlechtu nebyli přijímáni živlové, kteří by nový řád rušiti mohli. Rovnoprávnost obou jazyků byla vyslovena, jisté slavnostní formule, jako při zasedáních soudu zemského atd., zůstaly však jako za stara při jazyce českém.

Nové zřízení zemské nedotýkalo se otázky generálních sněmů zemí koruny české, a jak se zdá, bylo tak učiněno zúmyslně. Aspoň na počátku 18. století, kdy Josef I. ustanovil komisi k revisi zemského zřízení, nebyly generální sněmy vyloučeny a ve zdůvodňovací zprávě komise bylo výslovně podotčeno,

že pro případy nepředvídané svolání generálních sněmů vždy může býti vyhrazeno.⁵⁾ Za to byla ale všechna shromáždění, především shromáždění krajská, přísně zapovězena a tím možnost odporu proti královským příkazům vyloučena. Uhry podržely svou gentry, svou drobnou šlechtu a své župní zřízení a mohly tudíž vídeňským snahám centralisačním vydatný odpor klásti, což také boj konečně v jejich prospěch rozhodlo.

Tak upevnil Ferdinand II. svou královskou moc vůči stavům v českých zemích a éra absolutismu s bezmocnými sněmy počala.

Na venek, jak řečeno, nebylo novým zřízením zemským nic změněno. Země koruny české zůstaly nerozděleným a nedělitelným celkem, úplně neodvislým a samostatným vůči ostatním zemím svého krále.

Legislativní a administrativní jednota a neodvislost těchto zemí byla představována králem a jeho českou dvorskou kanceláří. Česká dvorská kancelář byla nejvyšší, všechny tři země spojující instancí pro zákonodárství a správu.

Ostatní dědičné země platily za země cizí. Tak bylo až do roku 1746. Nejlepší důkaz pro to podává revidovaný návrh nového zřízení zemského z počátku 18. století. Josef I. chtěl zemská zřízení Čech a Moravy unifikovati, stejně vytvářeti a zřídil komisse v Praze i v Brně, které se měly o novém návrhu zemského zřízení pro obě země usjednotiti a pro případ neshod rozhodnutí císaři vyhraditi. V práci této bylo až do třicátých let 18. století pokračováno, aniž by bylo došlo k formálnímu skoncování.

Také tento návrh stojí na půdě státní samostatnosti a neodvislosti zemí koruny české. Nejjobsažnější výrazu dostalo se tomuto tehdy vůbec úplně samo-

zřejmému právnímu názoru v ustanoveních o uznání cizích titulů šlechtických v Čechách a na Moravě.

Jenom prostřednictvím české dvorské kanceláře udělený titul šlechtický platil za plně oprávněný — rakouský, uherský, říšskoněmecký titul šlechtický, kterýž přece také týž král a císař udílel, platil za cizí a musil v zemích českých znovu uznán býti.⁶⁾

Při všech jednáních, kteráž se dotýkala zájmů zemí koruny české vůči ostatním zemím císařovým, jednala česká dvorní kancelář těchto zemí s dotýčnou jinou dvorskou kanceláří.

Veškeré zákony a nařízení byly vyhlašovány českou dvorskou kanceláří a touto kanceláří dělo se dokonce také vyhlašování na př. solních patentů, celních mandátů, nařízení o pochodech a zásobování, které vyšly z iniciativy dvorské komory nebo dvorské válečné rady. Ku provedení svých nařízení měly ovšem tyto všem skupinám zemí společné úřady, své vlastní orgány a úřady v českých zemích, jež jen od nich odvisely.

Jako nejvyšší soudní instance fungovala dvorská kancelář pro země koruny české, když strany užívající posledního prostředku právního, o právo nebo milost ku králi samému appellovaly, avšak i tu neměl fakt, že dvorská kancelář ve Vídni residovala, žádného významu.

Dvorská kancelář vystupovala i zde jako prvý poradní úřad krále českého, a byl-li král v Praze, docházela odvolání dvorské kanceláři v Praze.

Jinak appellováno bylo do Prahy ku královské appellaci.

Právní život české koruny byl naprosto samostatný, a jak známo, neporovnatelně výše vyspělý než v ostatních dědičných zemích.

Tak byla ve všech legislativních a administrativních institucích úplná suverenity a neodvislost zemí koruny české vyjádřena a svědomitě chráněna, a stav ten potrvál nezměněn v celku až do roku 1749, ano byl nejslavnostněji utvrzen a nejsvětějšími příisahami pro všecku budoucnost zaručen, když stavové zemí koruny české novou smlouvu o dědičnosti a posloupnosti vzhledem k české koruně královské pragmatickou sankci, přijímali.

Vedle tohoto úplného oddělení od ostatních dědičných zemí ubíral se však nový vývoj. Především bylo utvořeno nové stálé vojsko a to vyžadovalo stále větších finančních obětí. Dluhy vzrůstaly následkem vojen — mimochodem řečeno nebylo žádného společného dluhu, nýbrž byl jen osobní dluh císařův garantovaný jednotlivými zeměmi, nebo jednotlivými komorními důchody, nebo dluhy jednotlivých zemí.

Kontribuce zemí nedostačovala, i bylo třeba pomýšletí na nové nepřímé daně nebo staré zdokonalovati. Stavy hájily sice i při mnohých nepřímých daních své právo svolovací, a svolení s jejich strany dáváno bylo obvykle na řadu let, což však nebylo závadou, aby daně často bez obnoveného svolení stavovského na dále byly vybírány; ale okruh dávek berního systému, který ve Vídni měl své centrum, stával se stále větším, aniž ovšem došlo k právnímu výrazu reální unie. Tomu ale bylo tak ve všech dědičných zemích i v uherských, kde dvorská komora pro uherské a sedmihradské solné doly a hornictví měla velmi rozsáhlý obor působnosti. Také kasovníctví bylo ve všech dědičných zemích i v uherských, unifikováno a ve vídeňské bankalitě (počátkem 18. století) centralisováno. Ale vše to nedotýkalo se samostatnosti dědičných zemí, finance byly osobní věcí

královou i bylo přirozeno, že jeho kasovní služba byla sjednocena.

A přece rostl znenáhla okruh oněch záležitostí, které zcela přirozeně byly všem dědičným zemím společny, jež dle jednotných zásad z Vídně byly spravovány. Této snaze po velikém, jednotném dostalo se nejlepšího výrazu obchodní politikou Karla VI. Jeho velkolepá zařízení, aby celý obchod dědičných zemí do Terstu a Rjeki svedl, přivedila nutnost, aby celnictví a mýtnictví ve všech dědičných zemích bylo jednotně upraveno. Nebyl sice utvořen jednotný celní obvod, ale nové mýtní a celní řády byly vesměs dle jednotné myšlenky zřízeny. Obchod všech dědičných zemí byl proti Benátkám i Solnohradům hájen a Korutanům bylo podrobiti se této jednotné velké obchodně politické myšlence, jakkoliv to stálo chudou zemí tuto kruté oběti.

To byl přirozený vývoj. Z nové hospodářské politiky, která znenáhla nabývala charakteru světového, nemohla než vyrůstati myšlenka pospolnosti hospodářských zájmů všech dědičných zemí.

Znenáhla byla by se zhustila pospolitost hospodářských zájmů všech dědičných zemí v pevné, zákonné normy a ze staré personální unie byla by bývala vzrostla silná, života schopná reální unie všech dědičných zemí dynastie Habsburské.

K tomu nebylo ničeho třeba, než klidného vývoje s ideami a myšlenkovými proudy evropských národů. Ale tohoto klidného vývoje nebylo dědičným zemím dopřáno. Marie Terezie roztrhla a zničila blahodárný ten proces, roztrhla dědičné země a položila základní kámen k dnešnímu dualismu, který jest sice právní skutečností, ale sotva od koho jest pokládán za ideál utváření Rakouska.

II.

Marie Terezie a nový centralismus.

Na trůn Habsburgů nastoupila žena. Mezi velkými ženami světových dějin stala se jednou z největších. Zdálo se, jako by osud v této ženě vše chtěl spojit, co učinilo Habsburgy tak velkými: houževnatost, vytrvalost, nepoddajnost a bezohlednost dlouhé řady její předků. Proti celému světu nepřátel bylo jí hájiti korunu, kterou jí Karel VI. v nepochopitelné zaslepenosti a dobromyslnosti papírovou úmluvou zabezpečiti chtěl. Ona rostla s nebezpečím a uvykla ceniti se. Věrnost její národů a její čistě ženská slepá víra v dobré právo zachránily, co se zachrániti dalo. Jenom proti Bedřichovi ztratila Slezsko, bohaté Slezsko, které s ostatními zeměmi koruny české po dlouhá léta finančně habsburskou politiku světovou umožňovalo. A Bedřich, kterého tak nenáviděla, stal se její příkladem. On chladný, ona ohnivá, vášnivá; ona plná víry v dobré právo a věcnou spravedlnost — on skeptický se svou důvěrou v dobrou svoji armádu a v plné pokladny — oba přece byli stejní v bezohlednosti proti všemu, co jim bylo v cestě.

Časem naučila se Marie Terezie mnohému od Bedřicha. Naučila se ceniti dobrou armádu a dobrou správu, ztratila mnoho ze své víry v dobré právo a posvátnost smluv a v bezohlednosti ho překonala. — Žena. Dostala se v docela nové poměry. Na světovou velmocenskou politiku Habsburgů, která ve všech koncích Evropy své zájmy tušila a pro války a zbrojení pokoje nedocházela nebylo více pomýšlení. Naopak: Marie Terezie musila nasaditi vše, aby jen své dědictví zachovala a znovu dobyla. Byla odvrácena od světové politiky a musila doma sily své sebrati. Tu viděla Bedřicha a jeho Branibory s přesnou správou a plnými pokladnami, s centralisací a silnou armádou. A o Slezsku sděloval s ní Haugwitz, jak málo tam Bedřich dbá starých práv knížectví, a kterak přes všechny staré řády jeho vůle a jeho zásady vládní bezohledně byly zaváděny. Viděla jednotejný centralistický stroj a jedinou vůli, která jej oživovala, jím pohybovala a zapomínala, kde působil, co byly Branibory a co Slezsko. — Věčně jednotvárné Branibory byly jako stvořeny pro absolutistický centralismus a Slezsko byla dobytá země, ve které vůle a rozum vítězův byly jediným zákonem. A dědičné země? Rozdílné vlastnostmi přírodními, obyvatelstvem, pílí a mravem, bohatstvím a nadáním, všechny se starým svérázným vývojem a dějinami, žily v důvěře v posvátnost korunovačních přísah a slibů, hájíce a udržující staré mravy i práva. A v té víře ve zděděnou dynastii jako v útočiště své svéráznosti a svých tak často a slavnostně zaručených práv, obětovaly vše, aby královně zachránily korunu a ode všech opuštěné aby věrnost poddanskou osvědčily. V Praze bylo sice několik aristokratů, kteří sloužili králi Bavorů, ale to bylo ojedinělé a hlavně přívrženstvo bavorských Fürstenbergů.

Vyšetřování objevilo toliko věrnost ostatních, a země, lid odolal všem lákadlům pruského krále, přidržel se věrně královny i pomohl jí aspoň Čechy a Moravu zachrániti. Zdá se však, že věrnost národů jest sice krásnou, nikoli ale politickou ctností.

V těžkých časech své kruté nouze uvykla Marie Terezie ceniti se. Kde vše přestávalo věřiti, nepozbývala naděje, kde vše hlavu ztrácelo, byla pevnou a rozhodnou. Nebyla toliko o korunu vyšší než její okolí. A při tom byla oživena bezpříkladnou pilí a touhou po činech. Musela o všem věděti, o všem říci poslední slovo, vše muselo se státi hned a zralého byrokratického uvažování nenáviděla. Nebylo-li rychlé rozhodnutí nejlepším, bylo to přece nějaké řešení. Vlastní rozhodnutí měnila rovněž tak energicky jako rozhodnutí jiných. Nosila vše v hlavě, celý státní život, nápady dostavovaly se bezprostředně, nečekala na obšírné výklady svých úřadů. Resoluce Karlovy jsou lapidární, císařské, resoluce Marie Terezie jsou osobní, ženské, proti všeliké obvyklé formě.

Bylo jí lhostejno k resoluci o obsazení podřízeného místa úřednického připojení nejdůležitější rozhodnutí. Čím jí byly starodávné copatě byrokratické formy; ona byla stát, zákon, vše!

Také v úřadech a kancelářích viděla jen osoby. Ctihodné, byť i poněkud zastaralé instituce, dvorské kanceláře i dvorskou komoru nepokládala za organisace, jež se vžíly, státoprávní myšlenku představovaly, nýbrž za množství úředníků, kteří dle staré šablony zvolna své spisy vyřizují a překypující energii královninu jenom zadržují a ruší a provádění jejich bezpočetných resolucí jenom zdržují. Ve množství spatřovala jednotlivce, kteří se jí líbili, kteří na vše přistoupili, co chtěla, a bezohledně vždy nové

myšlenky své vládkyně provedli. Odsunula dvorské kanceláře, dvorní komoru stranou a nejprve Starhemberg, pak Haugwitz, Chotek, Blümegen platili jí za víc než všechny nejvyšší úřady. Tajnou finanční radu zrušila proto, že to Starhemberg „sám lépe spraví“ a „Haugwitz — Blümegen to již udělá“ bylo jejím nejmilejším prováděcím nařízením. — V této personifikaci celého státního bytí byla nepřekonatelná, čistě ženská —

Tímto zrakem pohlížela Marie Terezie na starý stát Bedřichův a na jeho nově zřízené Slezsko. Vše bylo tam tak jednoduché, vše v rukou krále, úřady bez historie, bez svéráznosti, bez státoprávního významu jen s těžkopádnými bizarními jmény. A král byl vším, žádné státoprávní pochybnosti a ohledy nebrzdily jeho vůli. Tento král vzal jí drahé Slezsko, ten malý, nepatrný pruský král! Kouzlo jeho moci musilo spočívat v centralistické síle jeho správy, jinak nebyl by mohl zvítězit! Marie Terezie měla tak málo porozumění pro pravé příčiny své slabosti. Země konaly co mohly přes svou státoprávní samostatnost a Uhry, jež tak málo na společné potřeby přispívaly, musila nechat nedotknuty. Ano, bylo jí nad to Uhrám za chválený patriotism jejich i s „Moriatur pro rege nostro“ značně draho platit koncesemi v Banátě a ve Vojenské hranici, ano i ve správě kameralní. Světová politika Habsburgů, jejíž posledním nositelem byl Karel VI., nešťastné snahy téhož, aby viděl pragmatickou sankci ode všech mocí schválenou, dědičné země vyčerpaly. Války a mobilisace zničily zpravidla těžce opatřený finanční pořádek. Hnulo-li se něco ve Španělech, v Turecku, v Polsku, Sicílii, Švédsku — bylo ve Vídni aspoň mobilisováno, po většině však nechybělo na přímém účastenství ve válce.

To by nebylo vydrželo ani nejscentralisovanější Rakousko.

Poslední válka Karlova s Tureckem armádu mravně desorganisovala a nemoci ji zdecimovaly.

S tím vojskem měla se pak Marie Terezie brániti tolika nepřítelům. Zatím co Habsburgové tak silami svými mrhali, zůstávalo Prusko dlouhá léta v klidu, otec Bedřichův shromažďoval peníze a velké vojáky, malá říše byla připravena, hotova k boji, byla útočníkem a nikoli se všech stran napadeným. To však Marie Terezie neviděla. Měla za to, že bude moci Slezska opět dobýti, až dědičné země tak zřídí, jako bylo Bedřichovo Prusko. Chtěla stát míti tak v rukou, jako Bedřich své Branibory a když jí Haugwitz pruská zařízení ve Slezsku popsal a objasnil, přikročila k práci.

Stará, zaručená práva dosud neodvislých států nebyla jí překážkou. Přisahala korunovační přísahy, v recessích dávala největší sliby, že práva a privileje zemí držeti a chrániti bude — a když pomocí recessů — starého zařízení, jehož se již za Leopolda a Karla VI. užívalo, — na deset roků obdržela finanční prostředky k udržení silného vojska, když berní sílu zemí až k přemíře napjala, zničila samostatnost zemí, zlomila jejich práva a privileje, i vytvořila centralistickou říši z českých a rakouských korunních zemí a jelikož neměla síly, aby se Uher dotkla, položila základy k dualismu.

A vše to nestalo se ani dle nějakého určitého plánu, jen jako skokem od nápadu k nápadu. Vedle starých úřadů zřízeny nejprve nové, které měly obstarati zavedení nového recessualního systému a nové daně pozemkové, kterou Marie Terezie dle příkladu českého upravení daně pozemkové, jež již za Karla VI. bylo vypracováno, ale Marií Terezií teprve

sankcionováno, všade zavést chtěla. Byly zvány zprvu deputacemi, pak byly staré dvorské kanceláře, česká a rakouská, i dvorní komora zrušeny a na jejich místě „Directorium in publicis et in cameralibus“ zřízeno, jehož presidentem se stal hrabě Haugwitz. — Vedle toho zřízena nejvyšší instance soudní a v zemích utvořeny repraesentace a komory. Tím měla Marie Terezie celý stát a jeho správu ve svých rukou. Tak se stala státem, jak tomu chtěla, a hrabě Haugwitz její výkonným orgánem. A teprve nyní mohla pro osoby, jimž dávala přednost, utvořovati úřady bez jakékoli státoprávní překážky. Co vše tyto osoby spravovaly, dotýkalo se jí méně. Domnívala se, že změnou v osobách vše může učiniti. Proto, že jejím novým orgánům centralistickým bylo spravovati věci, kteréž měly všechny vlastnosti spíše než jednotnost, nařídila, aby úřednictvo bylo přesazováno z jedné země do druhé, z jednoho referátu do druhého. Jelikož všemu rozuměla a dle jejího přesvědčení hrabě Haugwitz také, předpokládala to i u svého úřednictva. Zapomněla, že tolik rozuměla proto, že jí odborné věci znalé úřady předkládaly referáty. Utvořila nejvyšší soudní instanci v úmyslu, aby soudnictví jednotně bylo spravováno i nemyslila na to, že právo ve všech zemích bylo různé a že jednotné soudnictví bylo nemožností. Jak pozdě teprve přišla jednotná kodifikace formálního a materiálního práva! Tak konečně měla zřízeny západní dědičné země jako Bedřich své Branibory a Slezsko — a přece Slezska nedobyla zpět. Zdá se, že forma centralismu nesplnila, co Marie Terezie od ní očekávala, a porušení práva, jehož se dopustila, že bylo marno.

A porušením práva bylo utvoření centralismu, porušením takové násilností a bezohledností, že se mu nerovnájí ani převraty po bitvě na Bílé hoře. Tam

vzata stavům všemohoucnost, poněvadž způsobili revoluci, zde vzata byla dosud neodvislým státům samostatnost jejich, protože přes nejtěžší oběti na statcích a krvi Slezsko přece zachrániti nemohli. Ferdinand II. vzal jako vítěz nad vzpourou stavů stavům jejich práva, Marie Terezie byla mravně, formálně i materiálně v nepravu, když zemím patriotismus a obětavost jejich neomluvitelným porušením práva splatila. Morálně byla v nepravu, protože přísahou korunovační a ještě těsně před svými převraty v recessesích šetření a chránění práv a privilegií zemí přísežně stvrdila a slavnostně slíbila, jakož že přímo neuvěřitelným nevděkem zemím odplatila, kteréž jí přes všeliké lidské očekávání korunu i říši zachovaly. Oddanosti plný patriotism tak odměniti ani velkému monarchovi, který chce novotám, není dovoleno.

Formálně a materiálně byla v nepravu proto, že tvořila státoprávní poměry, které bez přivolení stavů naprosto tvořeny býti nemohly. Smlouvou z roku 1526, obnoveným zřízením zemským, pragmatickou sankcí, na jejíž základě trůn stál, bylo zaručeno, že v právech zemí koruny české jednostranným zařízením královým nic měněno býti nemůže a nesmí. Nedílnost, samostatnost a neodvislost zemí koruny české jsou ale ona práva a privileje království, kteréž ve všech těchto základních státních aktech nejslavnostněji byly zaručeny a kteréž držeti Marie Terezie v korunovační své přísaze přísahala. A nedbajíc své korunovační přísahy zrušila jednotu a nedělitelnost zemí koruny české zrušením české dvorské kanceláře, zřízením centralistického directoria učinila konec legislativní a administrativní samostatnosti a neodvislosti české koruny a zřízením repraesentací a komor, které nezávisely od českého centrálního úřadu, práva království českého prostě znásilnila. Ke všemu

tomu nebyla dle základních zákonů českého státu, kteréž držeti dle přísahy byla povinna, bez svolení stavů ani formálně ani materiálně oprávněna. Svou vlastní osobu a význam přeceňujíc, dopustila se proti právům české koruny největšího bezpráví. Zapomněla, že její předkové Čechy nedobyli, nýbrž na základě svobodné volby krále a formální pro obě strany závazné smlouvy převzali, kteroužto smlouvu držeti všichni Habsburgové nejslavnostněji odpřisáhli a která pro ni tím světlejší býti měla, že stavové jen jí k vůli dobrovolně, aniž je kdo k tomu nutiti mohl, bez jakékoliv náhrady — ne jako Uhry — řád poslušnosti v její prospěch změnili.

A protože formálně i materiálně nebyla v právu, mohla sice vytvořiti faktické poměry, ale nikoli právo a proto práva české koruny, proto české státní právo, právo na jednotu a nerozlučnost tří zemí koruny české, na legislativní a administrativní samostatnost a neodvislost nejsou zrušena, nýbrž trvají zcela a plně v platnosti, poněvadž může sice takové právo jednostranným rozhodnutím panovníkovým, které se stalo zákonem, býti přivedeno ze skutečného užívání, ale nikterak a nikdy jím zrušeno býti nemůže. To jest nevývratný právní základ českého státního práva. Na tomto právním stavu nemění ničeho vývoj, kterým se centralismus bral po 150 dalších let. Na centralismu lpí od jeho prapočátku poskvřna násilného porušení práva, a ovoce, které přinesl, není takové, aby vedlo k zapomenutí jeho počátku. Kulturní, hospodářský vývoj zemí centralism brzdil a zrodil národnostní boj, kterýž všem škodí, nikomu užítku nepřináší, nanejvýš těm, kteří na útraty zemí Marií Terezií centralisovaných rostou a bohatnou.

Marie Terezie osvědčila svým činem sice ráznost, energii a bezohlednost, kteréž celé stavbě a celému

vývoji vnitřních poměrů její země vtiskují ráz její velké, nad obyčejný průměr vysoce vynikající individuality, ale to, co stvořila, nebylo přece vše uvažujícím, zdravý a přirozený vývoj poměrův šetřícím státnickým duchem proniknuto, kterýž jediný veliké a trvalé tvoří. Co příroda tak různě vytvořila, co kultura a dějiny od země k zemi tak svérázně vypěstily, vše to, co ku svému rozvinu jen trochu volného pohybu, láskyplné péče a šetření individuality potřebovalo, aby společné dynastii utvořilo pevnou a spolehlivou oporu — všeho toho Marie Terezie neviděla. Sešla-pala, naházela k sobě země a na místě vývoje a dějin mnohých století postavila svého ducha, který nový útvar měl oživit. Nepokoje vnitřního vývoje, vnitřní slabost Rakouska, stále nerozřešená otázka konečného, všechny uspokojujícího rozluštění vnitřního utváření monarchie jest dědictvím sebepřeceňování Marie Terezie.

Chyba, které se dopustila, byla velká a měla velké následky. Marie Terezie byla právě velikou individualitou, velkou panovnicí, velikou i ve svých chybách.

Její výtvar zůstal. Ona sama ovšem direktorium opět zrušila a r. 1762 utvořila dvorskou kancelář, ale jenom jedinou pro české a rakouské země, česko-rakouskou dvorskou kancelář, která s tímto jménem setrvala. Jméno bylo změněno, ale věc zůstala, české státní právo tím nebylo uvedeno do původního stavu. Také státní rada, kterou Marie Terezie zřídila, byla institucí, která přímo proti právům české koruny byla v život uvedena.

Pak přišel Josef, pravý syn Marie Terezie. Vzpomínáte na přímočaré reformatory francouzské revoluce, které Taine tak mistrně charakterisuje, když činnost císaře Josefa pozorujete. Pro něho nebylo

vůbec žádné historie, žádné tradice, a právě tak jako nejcennější poklady různých galerií a knihoven prodati dal, tak zrušil vše, co staré časy připomínalo, v Čechách i zbylý stín historického místodržitelství. Pokusil se osudnou chybu Marie Terezie napravití a Uhry k centralisované západní polovici přikovati, v tom vzhledě viděl dále a více po státníku než jeho matka, ale jak známo, byly snahy jeho provázeny úplným nezdarem. Nástupcem jeho, bohužel příliš záhy zemřelý císař Leopold II., byl netoliko nucen ve mnohém sleviti, nýbrž poznával sám chyby, jež byly učiněny. Stavové z Čech obrátili se k němu s velikou stížností do zkracování práv a privilegií koruny české a stavův, ale hlavní kus stížnosti jejich byl přece sněm a bezpráví, které dle mínění svého utrpěli finančními a hospodářskými reformami Marie Terezie a Josefa. Bylo jim v některých věcech vyhověno, sněm opět přiveden k bývalému postavení, jež ovšem mnoho neznamenalo, ale centralismus se svou jedinou dvorskou kanceléří zůstal, i byla to zejména vídeňská státní rada, která v tomto směru se zasadila, aby udržen byl nový řád Marie Terezie, poněvadž právě svou vlastní, na nepravu založenou existenci zastávala.

Za to dali se ovšem Leopold II., František a Ferdinand za krále české korunovati a přísáhli přísahu korunovační, ačkoliv celý vnitřní útvar říše královské přísaze odporoval.

Také přijetí titulu císaře rakouského nemohlo se právně dotknouti práv koruny české, a to tím méně, že v patentě z roku 1804 práva korun uherské a české výslovně byla uznána a původní úmysl k tomu směřoval přijatí titul císaře uherského a českého.

Byl to právě rozpor mezi právem a skutečným řádem ve vnitřních poměrech. Správa a zákonodárství byly centralisovány, ale vedle toho zůstalo: vý-

znam titulu krále českého, korunování korunou svatováclavskou, zemské sněmy s právem povolovati daně a dávky, otázky inkolátu, práva lenního koruny české atd. Moc centralistického zákonodárství a správy byla ovšem silnější a posunula české státní právo s legislativními a administrativními atributy úplně do pozadí.

Také převraty z let 1848. a 1849. zůstaly bez příznivých výsledků pro české státní právo a kabinetní list císaře Ferdinanda z 8. dubna r. 1848. jest sice velmi cenným dokumentem pro kontinuitu českého státního práva, zůstal však jenom dokumentem právě jako rozličné ústavy a vymoženosti ve věcech svobody z oněch let. Došlo ještě jednou k pokusu s josefinským centralismem bez svobodomyslných a moderních ideí téhož, kteréž Josefa II. učinily tak sympatickým. Všemohoucí absolutistického centralismu z let padesátých jmenoval se ovšem jen — Alexandr Bach.

Tento absolutismus konkordátu a násilného potlačení každého svobodného mínění a hnutí byl neudržitelný a zároveň s absolutismem musilo býti jednáno o centralismu. Nadešla doba konstitučních pokusů. —

III.

Ústavní pokusy let šedesátých.

Marie Terezie přirozený vývoj vnitřních poměrův svých zemí přerušila, svou vůlí vyvýšila nad právo a spravedlnost a pomocí centralismu učinila sebe státem. Ona byla zákonem, ona byla správou, ona byla vším, a centralismus byl nejpohodlnější prostředek k nerušenému osvědčování její neochabující energie. Vytvořila byrokratický aparát, a z pomocného orgánu velké císařovny se stala samostatná instituce stále mocnější, čím slabší byla nejvyšší vůle centralistického mechanismu. Činnost správy stoupala s vývojem moderního hospodářského a společenského života, centralistická správa rozprostírala stále více svá ramena, až byla mohutným organismem s vlastními zájmy, kterýž jen tím, že byl správou, objevil se silnějším než ostatní političtí faktorové ve státě.

Centralistická byrokracie byla hybným živlem státního života za časů vlád Františkovy a Ferdinandy a v padesátých letech vzrostla na moc, která i později přes ústavu a státní základní zákony vždy byla silnější než zákonodárstvo, a která centralistickou zásadu vedle federalistické ústavy zachovala a

udržela. Tato protiva mezi zákonodárstvím a správou charakterisuje ústavní pokusy nové konstituční doby v Rakousku.

Centralistické byrokracii přispěla ještě jedna okolnost ku pomoci. Pod tlakem absolutismu toužilo vše po zákonném jeho omezení, po protiváze proti přemoci správy, a v právu povolávati vládu k zodpovědnosti, parlamentárně ji kontrolovati, spatřována spása. Věřeno ve všemohoucnost parlamentu. A autonomisté, kteří se pro federalistickou povahu ústavy z roku 1867. zasazovali, zůstavili centralistickou správu bez povšimnutí a nahlédli teprve velmi pozdě, že centralistická správa byla silnější než federalisticky konstruovaná legislativa. Boj o centralismus soustředil se v otázce zákonodárných sborův a jen tím, že zůstala správa nedotknutou, bylo centralismu v praxi opatřeno vítězství.

Pro legislativu nedal se tereziánský centralism udržeti. Parlamentarism nebyl poskytnut dobrovolně, nýbrž proto, že jinak nebylo možno. A byl-li dán parlament, nemohl být centralistickým, poněvadž by národové, kteří měli být uspokojeni, jím uspokojeni nebyli. Tak chtěl diplom říjnový z roku 1860. vytvořiti federalistickou říši, i vrátiti se k základům, kteréž Marie Terezie kdysi byla opustila. Úvod jeho jest uznání práv uherské a české koruny, a také čaru, jež vedena byla mezi zemí a říší, bylo lze pokládati za dosti zdařilou. Úplné, neomezené právo zákonodárné dáno bylo sněmům, jen pro zcela výslovně vytčené případy bylo obráceno zření k zákonodárství centrálního parlamentu. Jeho kompetence nebyla nad míru rozšiřována, nýbrž omezena na velké otázky mocenského postavení říše a na to, co hospodářský život, k světovému hospodářství směřující, pro velké

hospodářské territorium jako společně velitelsky vyžadoval.

Na říjnovém diplomu však lpí táž základní chyba, jako na opatřeních Marie Terezie. Také říjnový diplom prostě oktrojuje, kde koruna jednostranného zařizovacího práva nemá, kde bez svolení legálních zástupců českého státu nic naříditi a zařídití nemůže, protože se jedná o základní otázky českého státního práva, o otázky nedělitelnosti a samostatnosti zemí koruny české a protože dle smlouvy z roku 1526., dle obnoveného zřízení zemského, dle pragmatické sankce a všech královských přísah, práva a privileje české koruny králem jednostranně měněna býti nemohou. Otázka legálních zástupců české koruny nepůsobila žádných obtíží. Král měl dle obnoveného zřízení nepopíratelné právo o složení zemských sněmů v zemích koruny české svobodně rozhodovati a právě tak, jako Ferdinand II. tenkrátě stav duchovní učinil prvním stavem ve sněmu, aniž se ohlížel po svolení stavů, tak také nyní měl král právo o složení sněmu svobodně rozhodnouti a to ani v nejmenším nevázan na staré stavy a jejich zastaralé nemožné složení. Ale král neměl práva bez svolení legálních zástupců české koruny dotýkati se její legislativní a administrativní samostatnosti a něco z jejích práv nějakému ústřednímu parlamentu přikazovati, jelikož tím byla porušována samostatnost království, kterou král podle základních zákonů a smluv se zástupci české koruny byl povinen chrániti. Svolení zástupců zemí koruny české nemohlo také býti podle práva dáno v centrálním parlamentě, ve kterém mohli býti přehlasováni se strany poslanců jiných zemí, nýbrž jedině a pouze v jejich legálních sborech zastupitelských, v jejich sněmech nebo v generálním sněmu, který dle obnoveného zřízení zemského nebyl vylou-

čen, a kterýž král každé doby svolati mohl. Proto jest také pro všechny ty, kdož českého státního práva hájí, ústava z roku 1867. právně neplatna. Ona jest zákonem, má sílu zákona, lze slíbiti, že bude za zákon pokládána, ale český lid přiznává jí toliko zákonnou moc, nikoli právní autoritu, jelikož zde o základních právech české koruny rozhodovali zástupcové jiných zemí, jimž naprosto nepřísluší právo, vměšovati se do právní sféry české koruny. Jenom obapolným, svobodným dohodnutím mezi králem a zástupci zemí českých lze jisté obory zákonodárství a správy společnému zastupitelstvu lidu a administrativě odstupovati. Říjnový diplom, kterýž si sám přiřkl povahu základního zákona, byl jen jednostranným projevem vůle jednoho z obou faktorů, jimž jest o právech zemí koruny české rozhodovati. Kdyby dodatečně bylo bývalo přičiněno svolení zemských sněmů nebo generálního sněmu zemí českých, jež by králem bylo sankcionováno, byla by otázka legislativy tak rozhodnuta, jak to vyžadují právo a spravedlnost. Nerozhodnuta a nedotknuta zůstala v říjnovém diplomu otázka správy, jak měla býti federativnímu útvaru legislativy přízpůsobena. Také tato otázka mohla toliko obapolným dohodnutím mezi korunou a zeměmi býti rozhodnuta, jelikož samostatná, jednotná správa v třech zemích koruny české náleží k základním právům koruny české bez svolení zástupcův zemí nezměnitelným. Tak zůstalo i při následujících pokusech o udělení ústavy. Toto opomenutí: rozřešiti otázku správy v duchu analogickém rozřešení otázky zákonodárné nebylo snad zhola bezúmyslným. Pro vítězství centralismu bylo rozhodujícím. Centralistické myšlenky se ostatně i v otázce legislativy dostalo únorovým patentem z roku 1861. vydatného posílení. A přece byl tento patent vydán

na základě říjnového diplomu! Říjnový diplom vycházel od myšlenky, že veškeré zákonodárství sněmům náleží a jen taxativně vytčené záležitosti zůstaly centrálnímu parlamentu vyhrazeny. Únorový patent postavil se právě na protilehlou zásadu: na místo myšlenky federativní, v diplomu vyslovené, přišel nejstrnulější centralismus patentu. Celé zákonodárství bylo odkázáno říšské radě a zemské sněmy byly omezeny na nemnohé taxativně vytčené obory. A to mělo být provedením říjnového diplomu!

Také při tom nezůstalo a r. 1867. stala se nyní platná ústava zákonem. Tato vrátila se opět k zásadě říjnového diplomu, k zásadě federativné. Říšské radě přiřknuty byly v § 11. základních zákonů o říšském zastupitelstvu jen taxativně vytčené záležitosti, celé právo zákonodárné vůbec náleží však sněmům. Sněmy jsou předními; z obvodu jejich kompetence jest jen řada přesně taxativně vytčených záležitostí vyňata a říšské radě odkázána. To jde na jevo jak ze znění státních základních zákonů o říšské radě, kteréž v § 12. všelíkou extensivní interpretací § 11. přímo zakazuje, tak také z protokolů jednání o tomto základním zákoně státním, kdež i zástupci směru centralisačního bylo přiznáno, že tato koncese federalismu byla *conditio sine qua non* vzhledem k uskutečnění ústavy. Tak jeví se ústava z roku 1867. ustanovením o legislativní sféře zemských sněmův a říšské rady, a i tím, že říšská rada z delegací jednotlivých sněmů utvořena byla, výslovně jako ústava na federativním podkladě založená.

A přece znamená tato ústava v praxi netušené posílení centralismu.

Tento odpor mezi teoretickým podkladem státního základního zákona o zastupitelstvu říšském a skutečným vývojem lze lehce vyložit. Celá ústava

není logicky, jednotně provedena, nýbrž spočívá na zásadním odporu mezi zákonodárnou a výkonnou mocí, která celou ústavu činí logickou nemožností.

Zákon o zastupitelstvu říšském jest, jak řečeno, založen na federalistickém podkladě, zákon o vládní a výkonné moci však na podkladě centralistickém.

Posléze jmenovaný zákon zná jen správu prováděnou ministry a mluví jen o odpovědnosti ministrů vůči říšské radě. Výkonná moc jest tudíž centralistická a legislativa federalistická. Jelikož vlivem umělých volebních řádů byla legislativa vždy slabší než moc vládní, jelikož vláda na výsledek voleb a složení říšské rady určující vliv prováděti mohla, musil přirozeně vývoj věcí vésti k vítězství zásady centralistické.

Z tohoto logického odporu obou základních zákonů ústavy vyskytují se v praxi pozoruhodné důsledky. K nejhlavnějším zásadám každé konstituční ústavy náleží zodpovědnost vlády parlamentu.

Tato zásada byla též v ústavě z roku 1867. vyslovena a později ve zvláštním zákoně o zodpovědnosti ministrů provedena. Jest však samozřejmo, že legislativní sbor vládu jenom v oboru své vlastní legislativní kompetence může volati k zodpovědnosti a že není oprávněn činiti ji zodpovědnou za provedení oněch zákonů, kteréž ukládati sám není oprávněn. Legislativní kompetence říšské rady jest v § 11. vymezena a taxativně vytčena. Říšská rada může vládu volati k zodpovědnosti pro provedení oněch zákonů, kteréž na základě tohoto § 11. jí byly dány, resp. pro správu, kteráž se v rámci tohoto § 11. pohybuje.

Říšská rada však naprosto není kompetentní vládu volati k zodpovědnosti za provedení oněch zákonů, které náležejí do kompetence zemských sněmu, resp. za správu v těch oborech, jež legislativně do

působnosti zemských sněmů náleží. Zemská zřízení však neznají žádné zodpovědnosti vlády vůči sněmům a výsledek tohoto odporu jest, že vláda pro veškeré obory zákonodárství a správy, jež v § 11. státních základních zákonů o říšském zastoupení vypočteny nejsou, nikomu není zodpovědnou. V rámci ústavy byla by tudíž zodpovědnost místodržících vůči sněmům teoreticky neodmítnutelným požadavkem konstituční zásady a logickým důsledkem federalistické konstrukce zákona o zastupitelstvu říšském.

Vše to není však pouze teoretickou otázkou, nýbrž následují z toho závažné praktické důsledky. Především vzhledem k ministerstvu orby. Známoť, že veškeré zemědělské otázky náležejí zemským sněmům a následkem toho lze tvrditi, že centralistické ministerstvo orby jest nemožno, pokud má býti odpovědno říšské radě, která v zemědělských záležitostech dle přísného práva, bez odvážných interpretací vůbec žádné kompetence nemá.

Tuto argumentaci na půdě základních zákonů státních o zastupitelstvu říše popříti nelze. Naproti tomu lze však s tímže právem, s touž logickou oprávněností a neodmítnutelností namítnouti, že druhý základní zákon státní, o vládní a výkonné moci, císaři dává výhradné právo jmenovati ministry, že mohou býti toliko ministři, kteří jsou říšské radě zodpovědní, a že jiná organisace úřadů pro zemědělské záležitosti vůbec jest nemožnou. Výsledek tohoto nerozřešitelného odporu, který záleží v logicky nemožné, neudržitelné konstrukci celé ústavy, není s to teoretické pochyby tyto uspokojiti. Císař jmenuje sice ministra orby, ale činnost ministra orby nikoho neuspokojuje, jelikož v říšské radě vzhledem k inkompetenci jeho nic činiti nelze, a proto že sněmy bez odpovědné jim správy také plodnou práci rozvinouti nemohou.

Útraty tohoto stavu nese zemědělství. Také ve věcech školství objevila se federativní tendence § 11. lit. i) slabou vůči správě. — Jenom university náležejí zcela v obor kompetence říšské rady, a jen pro tyto měla býti v duchu zákona o zastupitelstvu říšském zřízena centrální správa. A přece centrální správa vyučovací znenáhla přisvojila si vše, co se dotýká škol a vychování, ano vnesla nad to do legislativní kompetence říšské rady celé obory vyučování, kteréž dle § 11. základních zákonů státních tam naprosto nenáležejí. Sněmy jsou vůči tomuto vývoji bezmocnými, poněvadž se jim nedostává záruk k chránění jejich kompetence, ano poněvadž ani vládu nemohou volati k zodpovědnosti.

Rovněž takové odpory vyskytují se vzhledem k celému oboru zřízení obecního. Sněmy, k jejichž legislativní kompetenci náležejí, nemají na činnost správy v tomto vzhledě zcela žádného vlivu, neboť interpellační právo zemských sněmů neposkytuje jim dostatečné záruky, aby logicky jim příslušející vliv legislativního sboru uplatnily. Tak odporů plná stavba ústavy z roku 1867, nesouhlas mezi státním základním zákonem o zastupitelstvu říšském a mezi výkonnou mocí setřely federalistický charakter ústavy, který byl původně vyžadován, §§ 11. a 12. základních zákonů státních o zastupitelstvu říšském učinily mrtvými písmeny a dovedly centralistickou správu k plnému vítězství. Zevně bylo vítězství centralismu také vůči zákonodárným sborům označeno zavedením přímých voleb do říšské rady a odstraněním starých poselství sněmovních (1873). Slavné uznání práv koruny české ve známém reskriptu záříjovém z r. 1871. minulo beze sledů.

Při tomto vývoji věcí lze si žalostnou úlohu, kterou hrají zemské sněmy, lehce vyložití. Základní zá-

kon státní o zastupitelstvu říšském přenechal zemským sněmům vše, co v § 11. taxativně uvedeno nebylo.

Sněmy byly vlastně základem, pravidlem pro zákonodárství. A přece jak jinak se věci vyvinuly! Především zůstaly staré řády sněmovní z ústavy únorové beze změny. Sotva si lze vysvětliti tuto lehkovážnou hru s logikou a důsledností.

Únorová ústava byla centralistickou, přihlížela k zákonodárství pro celou říšskou radu a vytkla kompetenci zemských sněmů taxativně v nejužším rámci. Ústava z roku 1867. vše to obrátila, postavila se na federativní půdu říjnového diplomu, učinila zákonodárné právo říšské rady výjimkou ze zásadně neomezeného zákonodárného práva sněmův, ale zemské řády zůstaly bez proměny, ani legislativní jejich kompetence nebyla analogicky v § 11. a 12. státní zákonů jinak textována. A vskutku zůstal sněm také omezen na úzký obvod únorové ústavy a každý pokus dovést sněm na výši prosincové ústavy, na výši § 12. státních základních zákonů, byl bezmála pokládán za útok na ústavu. Zemské sněmy jsou bezmocné vůči vládě, mohou se usnášeti o zákonech, kteréž vláda ve zcela jiném smyslu provede a nemohou provéstí svoji vůli. Nanejvýš mohou podati interpellaci. Vláda může práva zemí omezovati a porušovati a zemský sněm nemá vlivu, aby vládu ku šetření zákonů donutil. Tak klesají sněmy pozvolna na pouhé autonomní sbory, ač přece dle samé ústavy z roku 1867., pokud jde o právo zákonodárné, výše stojí než říšská rada.

Také finančních prostředků se zemským sněmům úplně nedostává, jimiž by plodnou činností mohly rozvinouti. Právo povolovati daně jim vzato, žádné nové finanční prameny nebyly jim poskytnuty a tak hospodaří nejbohatší země jako před úplným rozkla-

dem, uhražují řádné potřeby zemskými půjčkami, jelikož svůj jediný pramen příjmů, přírážky k daním se neodvažují více zvyšovati.

Ale nejpozoruhodnější obraz poskytují zemské výbory. Vylíčení jejich povahu a postavení jest neobyčejně těžko. Všecka nepravda, všechny odpory naší ústavy, zračí se v zemských výborech co nejmakavěji. Původně byl na příklad zemský výbor v Čechách povolán, aby se zemským berním požadavek, rozepsání a vybrání kontribuce opatřil a se správou vojenskou súčtoval, dále aby vlastní finance království spravoval. Vedle toho měl zemský výbor ještě vedlejší úkoly na př. ustanovování zemských lékařův a chirurgův atd. Hlavní úkol bývalého zemského výboru odpadl, jelikož celé bernictví si osvojila správa centrální a zemskému výboru zůstalo toliko spravování vlastního jmění zemského. Nyní přidružily se nové úkoly. Utvořením samosprávy obcí, okresních zastupitelstev, staly se zemské výbory nejvyšším samosprávným úřadem a to ve dvojím směru. Poprvé jako nejvyšší stolice v samosprávných věcech právních a pak jako nejvyšší samosprávný úřad dozorčí. Jako takové trpí však nedostatkem všech našich samosprávných sborův a úřadů — nedostatečnou mocí exekutivní. —

Však nedosti na tom. Zemské výbory jsou také jistým druhem vlády, exekutivním orgánem zemského sněmu s vrchním právem dozorčím státní správy. V tomto směru nejjasněji jeví své postavení. Jsou čím-si jako okresní výbor okresního zastupitelstva a provádějí zákony, na kterých se sněm usnází. Činí tak se všemi vadami úřadu, který nemá své vlastní exekutivy a v nejdůležitějších věcech od mínění a rozhodnutí vlády jest odvislým. Ve věcech školských odvísejí od zemské školní rady, kdež vláda rozhoduje a od mini-

sterstva, v zemědělských záležitostech od ministeria orby, v záležitostech zemských drah jest rozhodujícím mínění ministerstva obchodu — všude, při každém kroku odvisejí od vlády, kteráž není zemským sněmům, tudíž v tomto vzhledě vůbec nikomu zodpovědnou.

Toto postavení zemských výborů jest přímo protismyslným, jest nemožností a neodpovídá ani duchu ústavy z roku 1867. Důsledně dle základního zákona státního o zastupitelstvu říšském měla by pro veškeré obory, ve kterých jest sněm oprávněn zákony tvořiti, býti zřízena zemská vláda, která by byla zodpovědna zemskému sněmu, která by zákony jeho prováděla a od nikoho odvislou nebyla než od císaře. Zemské výbory neměly by pak jiného úkolu než spravovati jmění zemské i povinnosti nejvyššího samosprávného úřadu v zemi. To by bylo logické, přirozené a také pro splnění úkolů, kteréž zemským sněmům byly zůsta-veny, užitečné a prospěšné. Jak se věci nyní mají, jest všeliké vážné plnění povinností sněmu a zemského výboru přirozeností se přičícím, nelogickým a přímo zahanbujícím jejich postavením téměř zne-možněno.

Tak vyhlíží ústava z roku 1867., když ji poněkud blíže prozkoumáme. Nelogická, neupřímná běře v jednom zákoně, co v druhém dává, a slouží jen k tomu, aby centralistická byrokracie u nás vzrůstala v moc, kterou není znáti toliko v otázkách centralismu a federalismu. Důležité obory života státního, hospodářské i sociální trpí úmyslným odporem mezi zákonodárstvím a správou. Zejména beztoho těžce ohrožené zemědělství. Centralistická správa dovedla sice skliditi vítězství nad federalistickým zákonem dotýkajícím se zastupitelstva říšského, nedovede však vad-

nou legislativní kompetenci říšské rady napravití a doplnití. Ústava z roku 1867. nemůže uspokojiti nikoho, kdo od základního zákona státního žádá vnitermou jednotu, logickou stavbu, jasné poměry, ostře vymezenou kompetenci zákonodárství a správy a přede vším upřímnost a pravdu.

Ústava, která v zákonodárství a ve správě na dvou protilehlých, vzájemně se vylučujících zásadách stojí, může býti stavbou z nouze, která uměle je udržována, protože dotčení činitelé stavbě pevně zbudované a poměrům odpovídající nechtí, či spíše, že se jí obávají; ale trvale nemůže obstáti a musí býti změněna. Proti takové ústavě se postaviti jest prostě povinností každého, kdo také v životě státu něco dá na logiku a pravdu.

Příčiní-li se ještě státoprávní úvahy, bude lze zajisté boji českého lidu proti takové ústavě porozuměti. — A státoprávní úvahy jsou více než odůvodněny. Platná ústava byla uzavřena bez zástupců českého lidu, uzavřena od zákonodárného shromáždění, jež naprosto nemělo práva o právech zemí koruny české se usnášeti. Dobrovolně mohou legální zástupci těchto zemí jednotlivé obory zákonodárství společně legislativě a vládě postoupiti, avšak toliko ve svých legálních zákonodárných sborech, bez účastenství zástupců ostatních zemí a bez nebezpečností, že těmito budou přehlasováni. Jenom zemské sněmy tří českých zemí mohou v souhlase s korunou o míře všem zemím dynastie společných záležitostí právoplatně rozhodnouti.

S platnou ústavou má se to tak jako s reformami Marie Terezie. Ona jest, jak řečeno zákonem, kterýž třeba držeti, jemuž třeba se podříditi, není však právem, jež zemím koruny české náleží. Tenkrátě však

byla to aspoň královna česká, kteráž práva Čech porušila, zde zástupci zemí, kteří k tomu naprosto oprávnění nebyli, o právech zemí koruny české, o míře jejich samostatnosti jednali a rozhodli. Jest samozřejmo, že právě tato okolnost nejméně k tomu byla způsobitou, aby důvěru a víru českého lidu v dobré jeho právo otřásla a seslabila.

IV.

Otázka personální nebo reální unie.

České státní právo jest tudíž dle právních názorů českého lidu právo, jež zemím koruny české náleží. A není snad odvážno tvrditi, že proti právoplatnosti jeho od Marie Terezie bylo lze provésti sice skutky a zákony, avšak nic, co by práva jako právo mohlo zrušiti, nejméně pak dovedla to nyní platná ústava.

A české státní právo jest dnes to, co před neoprávněným a násilným zasažením Marie Terezie bylo veřejným právem Čech. Právem habsburské dynastie na českou korunu dle dědičného práva pragmatické sankce, právem legálních zástupců tří českých zemí pro případ vymření dynastie svobodně nového krále voliti, právem na nedílnost a jednotu těchto zemí a právem na neobmezenou legislativní a administrativní samostatnost zemí koruny české.

To jest právo, se kterého nelze ničeho sleviti, prostě proto, že to jest právo základních zákonů českého státu, kteréž jednostranně měniti nemohli ani koruna ani zástupci zemí.

Bylo by však pošetilo popírati, že spojení českých a rakouských zemí od roku 1749 vytvořilo poměry,

kteréž nelze prostě setřítí a popřítí. V zemích Marií Terezií centralisovaných vytvořila se řada společných zájmů, které životem a vývojem zapustily hluboké kořeny, jež uznávati se stanoviska čistého práva nemůžeme býti nuceni, s nimiž však každý klidně a objektivně myslící počítati bude a musí. K vytvoření společenství mezi zeměmi Habsburgů vše před Marií Terezií směřovalo. Instituce, které se v jedné zemi osvědčily, byly v jiné napodobovány, a Marie Terezie pozvedla to na systém na př. při úpravě pozemkových daní, při gruntovních knihách atd.

Ale především byla to hospodářská politika, jež vyhledávala veliké území. Bylo vzpomenuťo již velké obchodní politiky Karla VI., která vzhledem na zahraniční obchod z dědičných zemí utvořila celek. Upravení mýt a cel, celní řády, odklizení většiny soukromých mýt, zlepšení dosavadních a stavba nových velkolepých silnic k Terstu a Rjece, vše to se dělo v českých a rakouských krajinách dle jednoho, velkolepého plánu. A země a dvorské kanceláře nepokoušely se o nijaký odpor, nýbrž naopak: s velikými oběťmi přistupovaly na plány Karlovy a prosily přímo o podporování zahraničního obchodu.

Jedinou překážkou při energickém provádění všech těch velkých plánův a úmyslů byla — centralistická dvorní komora se svou věčnou nouzí o peníze. Revise řemeslnického řádu v třicátých letech osmnáctého století stala se téměř současně a dle stejných zásad v českých i rakouských zemích.

Obchodní vztahy mezi českými a rakouskými zeměmi staly se ku konci vlády Karla VI. glívem jeho mnohem přátelštějšími než byly dříve, kdy zejména českým zemím bylo se brániti proti soutěži privilegované továrny na zrcadla a proti továrnám orientálské společnosti v Linci.

Toť jen jednotlivé příklady. Jedním slovem: hospodářský život, který se stával světovým, překročil překážky na hranicích různých zemí a hledal veliký prostor, jehož mu bylo k rozvoji nezbytně třeba. To byl přirozený vývoj, kterýž ničích práv neporušoval, všem ku prospěchu sloužil a který pro dědičné země vytvářel společenství, jež se stále bohatším a mnohostrannějším rozvojem hospodářského života přirozeně by bylo musilo růsti. Tak bez násilných prostředků, aniž by bylo třeba porušiti práv věrných a obětavých národův a především aniž bylo třeba položití základy dualismu — byla by se vypěstila z personální unie života schopná, zdravá reální unie.

Neboť tohoto vývoje byly by se také Uhry účastnily ku svému a ostatních zemí prospěchu, vždyť neohroženy vídeňskou centralisací byly by Uhry pokračovaly na dráze, kterou se braly za Karla, na dráze stále intensivnějších vztahů obchodních k ostatním dědičným zemím, kteréž by byly již samy ze sebe vytvořily společenství velké hospodářské politiky. A že i bez „reformy“ Marie Terezie také myšlenka společné obrany všech dědičných zemí proti zevním nepřátelům, jejich zastoupení na venek by nabývaly stále pevnějších forem, jest tak přirozeno, že není třeba dalšího odůvodňování. Marie Terezie chtěla tomu jinak; pro ni nebylo přirozeného pokroku, ani zvolného vzrůstu; jejímu v pravdě ženskému, bouřlivému temperamentu platil jen vývoj podle její vůle a podle její rychlých rozhodnutí.

Vytvářela libovolně společenství mezi zeměmi, aniž zkoumala, jsou-li kde přirozené podklady pro společenství po ruce. Chtěla míti vše ve svých rukou scentralisováno a to jí bylo dostatečným důvodem, aby nejdisparatnější zájmy zemí a národů vhodila do jedné směsice.

Vývoj dědičných zemí ukazuje následky této činnosti Marie Terezie. Jen tam, kde životní energie obyvatelstva byla silnější než duchaprázdný mechanický centralismus, vidíme bohatší rozvoj kulturního a hospodářského života, avšak ani tu není dosaženo bohatství zemí sousedních od přírody méně obdařených.

Přes to vše nelze to, co Marie Terezie učinila a co její nástupci pěstili a udrželi, prostě přehlížeti. Trpíme škodlivým nadbytkem společenství, který překáží, abychom cenili a udržovali, co skutečně zasluhuje býti společným a co cestou přirozeného vývoje netoliko de facto, nýbrž také dle nejvnitřnějšího přesvědčení by se bylo stalo všem společným. Ale proto přece nelze zůstat bez povšimnutí, že také přirozený vývoj poměrů by byl vedl k reální unii, kdyby nebyl r. 1749 přerušen býval, a že nynější světové hospodářství, na němž také máme účasť, stále větší jednoty svých zevnějších poměrů v stále větších obvodech přímo vyžaduje.

A jakkoliv pro toho, kdo české státní právo za platné uznává, nemůže býti žádné pochybnosti, že znaná právo na plnou a neobmezenou personální unii českých zemí s ostatními zeměmi dynastie, jest právě tak nepochybné, že v nejvlastnějším zájmu českých zemí jest, aby při restituování českého státního práva utvořena byla silná života schopná reální unie a to dle nynějších poměrů s ostatními neuherskými zeměmi, ačkoliv nelze upřít, že organická, ve všech směrech všem stejnou svobodu poskytující reální unie všech zemí dynastie pro všechny i pro celek by byla nejprospěšnější.

Bylo by smělé již nyní určovati, co by pro případ restituování českého státního práva legislativní sbory českých zemí za společné prohlásily. Budiž však dovoleno aspoň naznačiti, ve kterém směru by se pohy-

bovati mohlo určování společných zájmů zemí koruny české a celé říše. Není zajisté pochybnosti o tom, že záležitosti zastoupení říše na venek a společné obrany společnými zůstatí musí, při čemž se nesmí zapomínati, že Uhrám byly učiněny koncesse, které se dle autoritativních prohlášení osvědčily.

Pokud jde o hospodářský život, nelze popřít, že centralistické zákonodárství a správa síly jednotlivých zemí a národů přímo spoutaly. A přece nemůžeme na druhé straně přehlédnouti, že právě moderní vývoj hospodářského života dychtí po velkých jednotně zřízených územích. Jsou instituce hospodářského života, kteréž prolamují hranice státu a internacionálního zřízení vyžadují.

Nikdo nemůže popřít, že jednotné upravení peněžnictví a mincovnictví, záležitostí cedulových bank, celní a obchodní politiky, železniční s jejími záležitostmi tarifními a rovněž tak jednotné zákonodárství obchodní a směnečné, zákonodárství vzhledem k občanskému právu a civilnímu řádu soudnímu na velkých územích znamenají bez odporu dobrodiní pro moderní život společenský.

Také sociální politika žádá větší území v zájmu dělnictva, jakož i v zájmu průmyslové způsobilosti k soutěži, ačkoliv na druhé straně velké rozdíly v průmyslovém rozvoji jednotlivých zemí bez odporu velké obtíže jednotnému upravení těchto otázek působí a zvláštních ohledů vyžadují. Totéž platí o živnostenských otázkách, které mají jeden a týž vniterný charakter, ale přece dle místních poměrů různé druhy prostředků k zmírnění hynutí řemeslnictva vyžadují. Vše to jsou otázky, které vybízejí ku zralému uvážení, mnohem zralějšímu a důkladnějšímu, než bylo ono, které se z výčtu § 11. státních základních zákonů o zastupitelstvu říšském jeví. Rovněž tak dů-

ležitými pro hospodářský život jsou mnohé nepřímé daně a také tu jest jednotné upravení jejich v zájmu průmyslu a jeho odbytu nutno.

Hospodářský a sociální život určuje celou řadu oborů, při kterých zřízení na velkých územích jest prostě požadavkem moderní politiky hospodářské, a při kterých by každé odlišování bylo poškozením vlastního průmyslu. Kdyby nebyl vývoj býval r. 1749 přerušen, měli bychom vše to bez odporu pro celou monarchii, proto že podklady k tomu již za Karla VI. byly po ruce. A právě vědomí vnitřního oprávnění a nutného společenství bylo by společné svazky mezi jednotlivými zeměmi a národy mnohem více utužilo než duchaprázdný centralismus, který chce mít vše nikoli z věčných důvodů, nýbrž proto, že centralistická byrokracie dle celé povahy své stále více kolem sebe zasahá, až se stane sama sobě účelem.

Jest samozřejmo, že české státní právo centralistické správy nezná. Českým zemím náleží dle práva a spravedlnosti stará, českou dvorskou kanceláří repreasentovaná jednotná správa. V zákonodárství jest společenství nutností, při správě mluví vše i bez ohledu na historické právo pro správu, jak ji státní právo žádá. Správa má a musí se přizpůsobiti životu a to může učiniti toliko správa, která zemi náleží, zemi zná a miluje a nikoli správa, jejíž vrchní vedení má rozhodovati o blahu a strastech celých zemí, jež sotva zná dle jména.

Říšskému zastupitelstvu zodpovědný ministr každé skupiny zemí, na př. zemí koruny české, dojísta by dostačil, aby konstituční zásada ministerské zodpovědnosti za provedení společných zákonů, na nichž by se říšské zastupitelstvo usneslo, byla hájena a udržena. Jen pokud jde o správu vojenskou, byla by bezpochyby dána přednost správě jednotné, a sotva

by byl kdo proti ní, a to tím více, proto že nikdo restituční českého státního práva nechce přivoditi zeslabení mocenského postavení říše.

Rovněž finanční síla monarchie nemá být státním právem zeslabena. Společný budget by se ovšem zmenšil, jelikož by země převzítí musily břemena vlastní správy, ale pro vše, co by zůstalo společným, pro finanční závazky státu musily by země v tomže poměru přispívati jako dosud činily. Není však pochybnosti o tom, že by země, jimž by byla poskytnuta možnost úplného rozvoje jejich hospodářských sil, novou svobodou a volností mnohem způsobilějšími se staly i k nesení společných břemen monarchie.

Jak řečeno, jest nemožno prozatím všech jednotlivostí se dotknouti a podati úplný obraz, jak by po restituování českého státního práva vyhlížela západní polovina říše.

Z řečeného lze pokládati za jisté aspoň tolik, že i zastanci českého státního práva myšlenky života-schopné a silné reální unie neodmítají a že se před nimi vznáší vše, jenom ne roztržení a oslabení říše. Také nelze dotýkati se zde otázky, jakého upravení by se po restituci českého státního práva mělo dostatí ostatním v říšské radě zastoupeným královstvím a zemím.

Dějiny ve věci této jasně odpovídají. Před rokem 1749 byly rakouské dědičné země právě tak samostatnými a suverenními, právě, tak byly ve své jednotnosti reprezentovány rakouskou dvorskou kanceláří jako české země českou kanceláří. Také necítíme oprávnění dotýkati se otázky, zdali z jihoslovanských zemí a území, pokud k této polovině říše náležejí, by mělo býti utvořeno území samostatné.

Tolik lze poznamenati, že sama Marie Terezie před r. 1749 z Krajiny, z Přímoří, Gorice a Gradisky

téměř samostatné území se střediskem v Lublani utvořila.

Pokud jde o Halič a Bukovinu, bylo by přizpůsobení jejich k novému útvaru západní poloviny říše nejméně obtížným.

Pokus, naznačiti ony obory zákonodárství, kteréž by mohly tvořiti společenství říše, nemá býti ničím než upozorněním, jak by se věci utvářiti mohly. Avšak již z toho jest vidno, že řešení otázky té jest sice obtížno, avšak nikoli nemožno, a že by v žádném případě jednota říše, pokud je nutna, otázkou tou ohrožena nebyla. K řešení této otázky není ničeho třeba než dobré vůle a poznání, že nic tou měrou jednoty nepoškozuje, jako násilné její zavádění a nad to tam, kde přirozenost věcí, svéráznost jednotlivých zemí a národů volný rozvoj přímo vyžaduje. — Podruhé jest k tomu třeba, aby vytvořena byla území, ve kterých jest moderní správa možna. Ve příliš malých územích není to možno, tam jest půda pro správu spíše lokální povahy. Staré historické skupiny zemí českých a rakouských poskytují podklad k takovým formacím.

Z tohoto základu nevzešly by sice pro celou říši jednotné zákonodárství a správa, za to byl by nový útvar života schopný a blahodárný, odpovídal by tomu, čím naše říše dle svého dějinného poslání býti má, svazkem rozličných zemí a národů, v němž všichni se mohou volně rozvíjeti, a kterýž by byli ochotni proti všelikým útokům zevním v nejvlastnějším zájmu ze všech sil hájiti.

Centralismus nemůže vytvořiti více než mechanickou povrchní jednotu; federativní říše by představovala vyšší jednotu šťastných a svobodných zemí a národů, odpovídající ideálu svobodného moderního státu.

V.

Centralismus a decentralisace.

Historická práva zemí a národů mají často zvláštní osud. Život se svým věčně novým vývojem, se svými stále novými vyššími formami často přes ně přechází a bez násilného porušení práva, novým životem prostě zastarají a příliš vyblednou, než aby mu mohla dodati nových, svěžích barev.

Často také násilné prolomení starých práv tvoří nové, života schopnější formy, staré ctěno jest jako historická, úctyhodná relikvie, netouží se však po něm a přenechává se historikům.

A každý, kdo za historické právo bojuje, musí položit sobě otázku, zdali to, zač zápasí chce něčemu vyššímu, lepšímu než ono, čím historické právo bylo nahrazeno. To jsou pochybnosti, jež musí překonati každý, kdo nevykl přijímati politické programy bezmyšlenkovitě, a kdo ví, že každý politický boj i za nejlepší právo nové, lepší životní podmínky pro zemi i lid vytvořiti musí, nemá-li se vším vznešeným svým idealismem roztržiti se o kámen skutečnosti. Nikdo v Čechách nepochybuje o právní nepopíratelnosti českého státního práva, ale někteří vyslovili pochybnost o prospěšnosti boje za české státní právo. Cen-

tralismem vytvořená fakta, návyk, zžilost jeho 150leté správy, dlouhý bezvýsledný boj proti němu připravily mnohého unaveného bojovníka o víru ve vítězství a v konečný výsledek a mnohému útočníku trval boj příliš dlouho, a praktické výsledky byly mu příliš vzdálenými.

Vše to však neprávem. Neboť boj za české státní právo jest netoliko věrností ku starému dobrému právu české koruny, ne pouze idealismem lidu, který minulost svoji ctí a vysoce si jí váží, nýbrž jest zároveň chtěním lepšího, vyššího a prospěšnějšího stavu věcí v zemích českých a v monarchii, než jaký kdy nepřírozený centralism mohl vytvořiti.

Tu stojí český lid se svým vážným požadavkem uprostřed moderního sporu mezi centralismem a decentralisací. V nejcentralisovanější říši, ve Francii, počíná se o užitečnosti přímočárného výtvoru velké revoluce a vykonavatele její závěti, Napoleona I., pochybovati, a nikdo menší než Taine dal pochybnostem těmto nejskvělejší výraz. V Itálii jest protiva mezi severem a jihem novou centralisovanou říší sotva zakryta, a centralismus spojené Italie také skutkem ještě neosvědčil, že znamená v kulturním a hospodářském ohledu nepopíratelné dobrodiní pro Itálii.

Stará Anglie zápasí ze všech sil proti požadavkům Irska, Walesu a Skotska. Norsko ruší svazky, jež ho spojují se Švédskem a nepovolnost Švédska nezdá se býti nejlepším prostředkem k posílení a udržení unie. Všude boj za samostatnost zemí a národů, kteří v dějinách svých a ve vrozené svěráznosti své spatřují oprávnění k požadavku svobodného, nerušeného rozvinutí své individuality. Čím ostřejší a bouřlivější jest odpor centralistické moci,

tím širší a bouřlivější jsou požadavky po samostatnosti a neodvislosti ode všeho cizího vlivu.

A nepřehlížíme-li k politickému boji za svobodu a samostatnost, s kterým se shledáváme v Irsku a v Norvéžsku a který má své zvláštní příčiny, jest nám přiznati, že požadavek decentralisace jest nutným důsledkem moderního kulturního i hospodářského života.

Absolutistický stát 18. století potřeboval centralismu, aby myšlenku absolutní moci monarchy, nebo konventu nebo Napoleona provedl a na vrchol vynesl. A stát tehdejší doby mohl také tuto úlohu na se vzít. Chtěl sice všude zasahovati, všude zlepšovati a regulovati, ale kulturní a hospodářské poměry byly tak prosté, že stát všude zasahující a upravující činnost obcí neb korporací beze zvláštních obtíží nahraditi ano zlepšiti mohl. I přinášel s sebou duch času, že se chápal upravování hospodářského života, kterýž počínal dorůstat, a místní hranice prorážel vyšší organism správní — stát.

A když hospodářský život se stával stále intenzivnějším, stále spleťtější, přišla teorie o svobodě hospodářského rozvoje, setřásla se sebe pouta byrokratického dohledu, a stát, jemuž přenechávány nejvyšší úlohy policejního strážníka, mohl také tyto své povinnosti vykonávati centralistickou byrokracií, svými soudy a policií.

Názory na stát a jeho povinnosti se však změnily.

Sociální úlohy státu stávají se stále vážnějšími i stále hlouběji má stát zasahovati do hospodářského proudění a sociálního složení společnosti. Státní podniky rostou do nekonečna a stát vniká svým vlivem, svou činností stále intenzivněji v individuální sféru každého jednotlivce. A tento vývoj dávno ještě ne-

dospěl vrcholu. Stát přichází teprve znenáhla k plnému uvědomění svých sociálních povinností a úloh a přecházení soukromých podniků do veřejné správy, stále větší vliv státní správy na podniky soukromé, kteréž svými ringy a kartely samy k tomu příležitosti poskytují, jest vývojem nejbližší budoucnosti, s kterou počítáno býti musí, nechť již jí přisvědčujeme nebo ne.

Veliký centralistický stát není s to vše. Čím hlouběji zasahuje v život jednotlivcův, tím šetrněji, s tím většími ohledy jest mu před se jíti, tím více jest mu individualisovati a ohlížeti se po zvláštěnostech země, krajiny, obyvatelstva. Šablonovitý, duchaprázdný způsob hypertrofického centralismu, který šablonovitým býti a zůstatí musí, poněvadž právě nejružnější poměry jednotně uspořádati a zříditi musí a bez šablony prostě ku předu nemůže, byl by nejhorším břeměnem, zdrcujícím tíží pro individuální život ve státě, jehož povinnosti správní stále se stávají intenzivnějšími a širšími. A svým povinnostem by takový centralistický stát ani dostáti nemohl, poněvadž právě ono hlubší vnikání v hospodářský a sociální život jednotlivcův bez individualisování si nelze mysliti, a toto jest nemožností pro byrokracii, která z jediného vzdáleného střediska své myšlenky a svou iniciativu čerpati musí.

Jest to nemožné v říši s jednou národností jako Francie, jelikož právě i zde jest sever Francie čímś jiným, než jih, ale přímo ani mysliti si to nelze v konglomerátu rozličných zemí a národů, pro který ani jméno nebylo nalezeno, a který přece naši polovinu říše tvoří. Mysleme si jednotnou správu v Dalmacii, v Haliči, v Tyrolsku a v Čechách, a to ještě vedenou z Vídně úředníky, kteří znají nejčastěji z „provincií“ nanejvýš snad Alpy pro svěží jejich horský vzduch,

a kteří i když z jedné země přicházejí, ostatních přece neznají. To jest výčitka, která se samozřejmě nedotýká úředníků, nýbrž nemožného systému.

Když tedy i Francouzi si stěžují do centralismu, jest více než přirozeno, že u nás všichni, kdož nechtějí centralismem sledovati zvláštní politické cíle, v zájmu monarchie si přáti musí nejdalekosáhlejší decentralisace. Přihlédněme jen k malým německým státům. Novému Německu lze přímo záviděti, jak při úplné svobodě malých států, nepoškozujíc jejich samostatnosti a neodvislosti, v zákonodárství a ve správě přece společenství říšské hledati a pěstovati může.

S hlediska hospodářského jest dalekosáhlá decentralisace pro nás nezbytnou nutností. Nedostává se nám nejnужnějších podmínek pro vývoj našich hospodářských sil a to jest den po dni nebezpečnějším v obtížném postavení, v němž se nalézáme. Pohlédneme jen na Německo s vyvinutým jeho železničním systémem, s jeho kanály, porovnejme, co jednotlivé relativně malé německé země provedly ve věcech odborného školství, co učinily pro zemědělství! Kterak můžeme tu se svým hypertrofickým centralismem soutěžit? Nedostává se nám prostředkův a především možnosti v jednotlivých, hospodářsky tak naprosto různorodě vyvinutých zemích něco velikého podniknouti. Kterak máme na př. obstáti v těžké hospodářské krizi, když ji zažehnati chceme dle jedné a téže šablony v Haliči, v alpských zemích a — v Čechách? Vše to jest možné v menších stejnorodě utvářených zemích a ne jedním a tímže způsobem v přechetných zemích, které mají nanejvýš to společné, že jejich zástupci zasedají ve společném parlamentě a zde pro nemožnost, tak různé poměry stejným způsobem zříditi, prostě ku předu nemohou.

A to neplatí pouze o zemědělství, nýbrž i o řemesle. Jak lze o živnostenských poměrech v Haliči, v alpských zemích a v Čechách stejně jednati, když ve všech těchto územích hospodářské a životní podmínky pro kapitalistickou výrobu a pro živnosti tak naprosto jsou různé? Tak centralistickým zákonodárstvím a správou ve všech životních otázkách našeho hospodářského vývoje nic se nepořídí a podporování našich hospodářských životních zájmů přes dobré úmysly a dobře míněné plány reformní se nedostane ku předu.

Chceme-li viděti, co osvobozená země zmůže v hospodářském ohledu, pohlédneme na Uhry, a jelikož nemůžeme ku předu ani krok za krokem, stanou se Uhry svým smělým letem k velikosti našemu průmyslu brzo tak nebezpečnými, jak velice již naše zemědělství poškodily. Právě zde v materiálních otázkách poznají i Němci v českých zemích velmi brzo, že také pro ně znamená české státní právo více než spor o staré sežloutlé pergameny. Také ostatní země a skupiny zemí by decentralisací, již by restituování českého státního práva mělo v zápleti, teprve přišly ve stav, v němž by nerušeně, volně, podle svéráznosti své mohly hospodářské síly svoje rozvíjovati. Neboť bez účinného zasahování veřejné správy nelze si nyní hospodářský život mysliti; ona musí vytvořiti podmínky, kteréž produkce prostě mítí musí, aby vydržela soutěž výrobních okrsků nadaných příznivějším postavením. — A toto soustavné, vydatné podporování zemědělství a průmyslu může býti jen tam dáno, kde zákonodárstvím a správou o kulturně a hospodářsky pokud možno homogenní okrsky péče vedena býti má, kde síly neznalostí poměrů se netříští v maličkosti, kteréž jsou drahé a nikomu nepomohou a kde také poplatník jest rád o-

choten ke všem obětem, protože vidí, že jeho poplatkem daňovým se lepší životní jeho podmínky, jelikož se obrací ku zvelebení síly výrobní onoho hospodářského okrsku, k němuž náleží a jehož slasti i strasti sdílí.

Nepříjemný pocit, který má český továrník, když vidí, že jeho peníze se staví dráhy v Haliči, kteréž sice prozatím povznášejí haličskou konsumní sílu, ale za krátko konkurenční průmysl vyvolají, není sice zcela šlechetný, avšak také ne neoprávněný. Spravedlivější by bylo, kdyby jeho berní užito bylo k povznesení výrobní síly, ku stavbě železnic, průplavů ve vlastní zemi, což na druhé straně Halič ze svých prostředků ráda by učinila. Rovněž tak se mají věci, pokud jde o zemědělství. Bylo by dojista za těžko haličskému poplatníku, aby svými daněmi umožňoval vydatnou soustavnou melioraci v alpských zemích a v Čechách, neboť tím přece trpí, jeho způsobilost k odbytu. A při upravování selských hypotekárních dluhů by se v každém případě poděkovala každá země nebo skupina zemí, aby převzala ručení za nové dluhopisy v jiné zemi.

To jsou poměry, které nelze změnit, které se přes nejstrnulejší centralismus jinými nestanou, poněvadž právě rozličné země naší poloviny říše dějinami a různými poměry jsou od sebe příliš vzdáleny, než aby v nich formalistický centralismus vědomí společenství jejich zájmů mohl vyvolati a vypěstovati.

Je-li již v hospodářském životě centralismus brzdou všelikého zdravého rozvoje, jest pro kulturní život jednotlivých národů přímo nebezpečím. Centralismus podporuje přímo povrchní, šablonovité vzdělání, to nejhorší v naší moderní kultuře. Sevšeobecněním školního vzdělání se stalo beztak toto zlo nej-

větší starostí každého, kdo ku vzdělání lidu vážně přihlíží. Přičiní-li se k tomu ještě povrchní centralismus, který jednotné vypěstění školství na konec spatřuje toliko v byrokratické uniformitě učitelského personálu a v jednotném vyřizování byrokratických formalit školských, může býti výsledkem nejlepší, nejideálnější vůle jenom povrchní mechanické vědění, nikdy a nikterak však hluboké, vážné vzdělání lidu. Centralismus činí školu příliš „Politicum“. Škola má býti národní, má býti národu svatou, ve škole má býti mládež netoliko vyučována, nýbrž i vychovávána; vychovávána vším ideálním, co národ má a po čem dychtí, v lásce k vlastní národnosti, poněvadž v tom právě spočívá nejsilnější z mravních živlů, které přinášíme do zápasů života.

Toho nedovede však škola, jejíž nejvyšší řídící namnoze nezná řeč lidu, a v duchu svého centralistického úřadu školu pokládá toliko za velké působišťe, ve kterém přísně centralistický byrokratismus se všelikými duchaprázdnými formalitami zaváděti nelze. Vrchní řízení školství nerozumí duchu národa i jest tudíž donuceno omezovati se toliko na zevní, formální činnost.

Ale netoliko na školu od obecné školy až po gymnasium, na všecken kulturní život národa provádí vyučovací správa svůj vliv. Má v rukou university, umění, akademie, má vliv na akademie pro vědu, umění a literaturu, má nad to svá stipendia, své podpory. A vše to má u nás pro neněmecké národy ministr v rukou, který o kulturním životě jednotlivých svěřených mu národů má sotva tušení.

Má-li být s prospěchem a podpůrně zasaženo v duševní život národa, jest především třeba lásky, porozumění, u nás však přenechává se to úřadu, který v nejlepším případě v podporování kulturního

života jednotlivých národů spatřuje plnění své byrokratické úřední povinnosti, pokud v národní předpojatosti na vývoj jiné národnosti přímo nevraživě nepohlíží. Každý, kdo nestranně smýšlí, nemůže než přiznati, že to jest nemožný stav.

Při tom nezapomínejme, kterak vše to působiti musí na samy jednotlivé národy, na př. na český lid.

Žádný jiný národ nelpí vroucněji na svém kulturním životě. Není obětí, jež by českému lidu byla těžkou, jde-li o povznesení a podporování duchovního života.

Všecku lásku k národnosti své a všechny naděje do budoucnosti klade český lid do prohloubení a zúšlechtění svého kulturního života. Je hrdý na svou minulost, jelikož byl mezi prvními v Evropě, kdož za svobodu svědomí bojoval a trpěl.

Čechové jsou hrdí na svou starou slávu válečnickou, ale svoji historickou velikost spatřují v tom, že světu dali Husa a Komenského. Nejčistší a nejvyšší, co Čechové dali potomnímu světu, a co časem teprve přijde ku cti, bylo učení českých bratří, náboženství nejčistší křesťanské lásky a snášlivosti. A pěstování těchto tradic v péči pravého humanismu, jehož je tak nutně třeba ve světě sociálního boje třídního, v němž žijeme, spatřují nejlepší z českého lidu kulturní budoucnost a dějinné jeho poslání.

A centralistická správa vyučovací? Ta zakazuje školní mládeži oslavovati Komenského, ona by z českých dějin nejraději vytrhala veškeré listy, na nichž je psáno, co český lid pro svobodu svědomí učinil a vytrpěl, a začala by nejraději v dějinách tam, kde centralistická byrokracie v českých zemích zahájila své první pokusy, aby svojí germanisací blahodárné účinky reforem Marie Terezie dokázala. Nelze se přece diviti, že český lid nic tou měrou nebolí a ne-

urází, jako pocit, že duchovní a kulturní život jeho spočívá v ruce úřadu, který snad je vzorně byrokraticky řízen, který však pro to, co lid chce, po čem do budoucnosti touží, co mu je nejlépeším a nejideálnějším, nemá naprosto žádného porozumění. Kdyby nebylo ničeho mimo tento ponižující pocit, že český lid přes minulost svoji, přes nynější svůj význam v říši ani svůj duchovní život volně podle svéráznosti spravovati nemůže, již proto nesmělo by býti v státoprávním boji poleveno.

Patrněji však než všechny argumenty mluví pro decentralisaci u nás příklad sousedních států. Zbytečno bylo by připomínati, jak se povznesly Uhry od roku 1867, cítíme to všichni dosti živě. Přihlédneme raději k Německu s malými jeho státy. Malé Sasko jest přímo typickým příkladem, seč jest i malý ale homogenní, dobře spravovaný stát. Jak daleko jest před Českým královstvím, kteréž jest přece nejbohatší zemí v říši. A Badensko, Württembersko, budtež jenom ty uvedeny, kterak vzorně jsou spravovány v hospodářském ohledu! A samo Prusko neobává se hluboce vnikající decentralisace, kde toho žádá povaha věci.

Pro příklad stačí ukázati na úplnou decentralisaci státních drah v Prusku. A všechno podivuhodné bohatství kulturního života v Německu lze si vysvětliti toliko závoděním malých států, aby v kulturním ohledu jiné předstihly. Jak mnoho středisek duševního a kulturního tvoření jest v Německu a jak mocně tato decentralisace duševní práce vědeckou a uměleckou slávu Německa povznesla! Jak příznivým jest v tomto ohledu stav Německa vůči Francií, kdež na útraty celé země Paříž vše absorbuje, co má mezi Francouzi význam. Lépe než kdekoli jinde rozumíme my mnohým Francouzům, kteří si stěžují

do újmy, jež vzniká kulturnímu životu přílišným soustřeďováním všeho v metropoli. A přes to, že je Německo rozděleno v malé státy, dobylo si jednoty a je tak bohaté a mocné i sjednocené všude tam, kde moderní život jednoty vyžaduje, že v tomto vzhledě porovnání se žádným z centralistických států se obávat nemusí.

A žádná jiná říše nevyžaduje takovou měrou decentralisace jako naše. Přirozená povaha půdy alpské skupiny, skupiny Krašské, sudetských zemí, Haliče a Bukoviny, rozdílnost národů, jejich vzdělání a kultury, různost dějinného vývoje, vše mluví proti tomu, aby takové různosti nuceny byly k jednotě, která může být jen formální a povrchní. Úloha a poslání naší monarchie docela nezáleží ve zřízení jednoty ve správě a v řeči, v stírání všeho, co národně je charakteristické a ve vytvoření nového bezbarvého rakouského lidového typu v duchu naší bezbarvé byrokracie, nýbrž v tom, aby všichni pod žezlem naší dynastie sjednocení národové volně a nerušení svou národní svéráznost pěstiti mohli, aby hospodářsky všech dobrodiní velkého státního tělesa požívali, aniž by jim ve své hospodářské individualitě byli rušeni a utlačováni, a aby sjednocení u víře ve splnění velkého úkolu: učiniti z naší říše útulek jejích národů, bytí a velmocenské postavení říše proti všem zastávat mohli. Tato víra v říši tvoří její sílu v hodinách nebezpečí, nikoli centralistická byrokracie. A tuto víru mohou mít jen národy, kteréž se cítí volnými ve svém vývoji a kteří nepocítují při každém kroku, že se jim děje křivda.

V zájmu říše, jejích národů, její moci na venek a jejího vnitřního sesílení jest, aby vedle nutné jednoty celku dostaly části svá práva a svobodu. Zápas českého

lidu za restituci českého státního práva je tudíž bojem za vyšší, lepší, přirozenější stav než jest nynější. Boj za české státní právo nemá na své straně toliko nepopíratelné historické právo, nýbrž i své vnitřní oprávnění, jelikož decentralisací teprve pořízen bude opět stav, který přirozenému utváření, různorodosti obyvatelstva a historickému vývoji naší říše odpovídá a volný nerušený vývoj všech kulturních a hospodářských sil umožní.

VI.

Národnostní smír.

Marie Terezie však zůstala svým národům ještě něco, zač jí ovšem nemohou být zvláště vděčními — národnostní boj. V českých zemích byla od r. 1627 naprostá rovnoprávnost právem, jež ostatně do dneška platí. Marie Terezie vytvořila centralismus a jeho byrokracii, jež vzrostla znenáhla na svůj vlastní svět, který přirozeně pro sebe chtěl mít řeč jako společný prostředek dorozumění. Byrokracie chtěla býti oddělena od národů, jež měla obšťastniti; v této odlišnosti a povýšenosti spatřovala svou sílu. A poněvadž mínila, že centralistická byrokracie jest vtělením nového Rakouska, chtěla také, aby její řeč — německá — se stala rakouskou. Centralismus sotva vytvořený zplodil germanisaci a s centralistickými úředníky zřízeny byly německé školy pro neněmecké národy, aby tito úředníkům (kteří i za Marie Terezie k vůli lidu zde byli a ne naopak), také porozuměti mohli. A tomuto přesvědčení, že národové k vůli úřadům se musí učit německy, zůstala centralistická byrokracie věrnou, vycházejíc z toho, co jí je nejvlastnějším, z přeceňování sebe samé. —

Je více než přirozeno, ano rozumí se přímo samo sebou, že se mezi Němci našla velká strana, která

tyto tradice centralistické byrokracie převzala a společně s touto centralisací německou úřední povahu Rakouska zastávala. Z toho musil velký národní boj vzplanouti, jímž my všichni trpíme. Neplatí tu žádné výčitky, lze tu jen se skutečnostmi počítati. Pokud bylo možno, že Němci sami tvořili většinu v parlamentu, byla tato politika centralismu a boje za němčinu jako státní řeč k pochopení, od té doby však, co Němci, chtějí-li tvořiti většinu, jsou a budou odkázáni vždy na některou stranu, která není ani německou, ani centralistickou, bylo by lze doufati, že i Němci pocítí potřebu, aby vůči úplně změněným okolnostem také svůj program modifikovali.

Bylo by naivním v tomto směru appellovati na city, na to, že Němci od staletí s Čechy země koruny České obývají a s nimi veškeré měnivé osudy dějin nesli. Více by znamenalo, kdyby Němci zcela nestranně súčtovali bilanci politiky, kterou s takovou vytrvalostí a v květu liberální strany s tolikerým talentem a takou dovedností hájili.

Aktivum stálo se minimálním. Němci, ztrativše většinu v parlamentě, jsou odkázáni k tomu, aby zabráňovali, by vláda a parlament tak zvanou državu jejich neporušovaly. Ale tato passivní politika není přece nijakou politikou budoucnosti. A ostatně stojí také na slabých nohou. Jest jen potud možnou, pokud Čechové ve své naprosté negaci nynějších poměrů setrvají.

Slovanská většina v poslanecké sněmovně říšské rady může však v případě obsáhlé volební opravy tak vzrůst, že si v Čechách uvolní dráhu proud, který české poslance donutí užítí příležitosti, aby při všeliké teoretické věrnosti k státnímu právu uchopením se mocí, jež by se jim naskytala, hleděli vymocí národní, politické a hospodářské výhody pro český lid.

A z Čech nepřijdou více žádní Staročeši, nýbrž vždy činná energická strana, která tomu bude rozuměti, aby dané příležitosti řádně využila. Jak snadno mohl by pak z německého centralismu se státí centralism, přející Slovanům! A to vše je více než teoretická supposice. Bude-li pokračovati proces drobení v liberální straně, nebude tento vývoj pravdě nepodobným. Sílu fakta, že v naší polovině říše jest mnohem více Slovanův než Němcův, a že všichni Němci nikdy jednou stranou zastoupení nebudou, nelze přece podceňovati, a to tím více, že jednou zdemokratizováním volebních řádů také parlamentární zastoupení Slovanů mnohem stejnorodějším a jednotnějším bude.

Český politik věru musí mítí vážnou a hlubokou víru ve vyšší kulturní, sociální a hospodářskou podstatu českého státního práva, aby takovou politiku českému lidu nedoporučoval, nýbrž aby zůstal věren státnímu právu a myšlence dorozumění s Němci!

Na druhé straně nemůže také centralistická správa, jež jest Němcům tak drahá, a kterou tak vše zastávají v národním ohledu, již tolik činiti co dříve. Neněmečtí národové žijí nyní jiný život, než ještě před třiceti lety a centralismus jest dnes sice ještě dosti silný, aby pomocí národních sborů v Čechách držel parlamentarism ve mdlobách a svým zasahováním do všeho, co se děje, mnohé pokazil, ale není již dosti silným, aby vniterné sílení a stálý vzrůst a sílu odporu u slovanských národů zmařil.

Čím menším, tím ohroženějším jest aktivum německé centralistické strany, tím větší jest její pasivum a toto neseme my Čechové s Němci společně rovnými díly. Především v ohledu hospodářském. Jenom bojem v Čechách bylo umožněno, že vyrovnání s Uhry tak proti nám dopadlo, a že Uhry od té doby

ve všech i v nejživotnějších sporných otázkách zůstávají vítězi!

Hospodářský vývoj Uher, který obřími kroky ku předu spěje, směřuje přímo proti zájmům průmyslu v českých zemích i nebude trvat dlouho a pro uherský průmysl, který se strany státu přímo uměle se pěstuje, i Uhersko samo bude malým, nedostačujícím územím odbytu. Co si potom počne severočeský a moravský průmysl?

Pokud Uhry na společná břemena, na neproduktivní výdaje válečné moci a válečného dluhu jen 31 procenty přispívají, budou při stále rostoucím jmění vždy mít dostatek prostředků, aby svůj průmysl státními prostředky, slevami daně, tarifní politikou atd. mocně podporovaly. A že německé a české zemědělství pod uherskou konkurencí stejně trpí, jest rovněž tak jasno, jako že (jelikož jsme se svým národním sporem oslabili) proti všem i proti nezákonným a proti smlouvě čelícím přehmatům Uherska jsme prostě slabými a bezmocnými.

A týž vývoj má i Halič před sebou a my tu znenáhla ztratíme pro svůj průmysl druhý historický trh a haličské zemědělství bude naše rovněž tak potlačovat jako uherské.

My ovšem proti hospodářskému sesílení Haliče nemůžeme ničeho činit i nikdo tomu také nechce, o to se také nejedná. Ale o to jde, abychom zavčas vše podnikli, co náš průmysl a naše zemědělství pro všechny případy může upevnit i posílit, aby zůstaly schopnými obrany. A toho nelze docílit bez intenzivní zákonné i správní činnosti a tato pak jest jen tehdy možnou, uvolní-li se činnost její nejobsáhlejší decentralisací. V zájmu německého průmyslu a zemědělství jest upuštění od centralismu, kde týž jen

škodí a prospěti nemůže, rovněž tak nutno jako v zájmu a průmyslu a zemědělství českého.

Ale netoliko hospodářsky, i po stránce svobody trpíme centralismem a jeho nutným důsledkem, přemocí byrokracie. Naše základní zákony státní zůstaly prázdnými slovy a svoboda leží v rukou a v dobrozdání převládající centralistické byrokracie.

Ona jest všemohoucí a poněvadž zvítězila nad parlamentem, zvítězil také její reakcionářský duch nad teoretickou svobodou státních základních zákonů.

Přivedli jsme to tak daleko, že v silné parlamentární ministerium nikdo věřití nechce a vše pokládá byrokratickou vládu se slabým parlamentem po boku jako za něco, co se již rozumí samo sebou. Všemohoucí byrokracie naplňuje svým reakcionářským duchem všechny veřejný život a protože Němci a Češi se potírají, nalézají vždy většinu v parlamentě, která je buď zjevně reakcionářskou, nebo aspoň před tím, co vláda činí, obě oči zavírá, i když tím svoboda národů těžce jest poškozována. A tu nespomůže žádná volební oprava, žádný svěžejší parlament. Pokud Němci a Čechové vědomě nebo nevědomky svým sporem vládě zůstavovati budou volnou ruku, nemůže býti lépe. A kdyby i smír uzavřeli, nebyla by pomoc zjednána, dokud centralismus trvá, neboť centralistická byrokracie se svou přemocí stále bude dosti silnou, aby i svobodomyslný parlament ano i svobodomyslné ministry v jejich úmyslech paralysovala.

Tak se děje, že o institucích svobody obou nejpokročilejších národů, Němců a Čechů, rozhodují jiní, kteří svobodě nechtějí aneb jí potřebovatí nemohou.

Síla obou národů leží však v jejich lidovosti a oba jsou přímo povinni pospolu svobodu obou národů zastávat.

Nebudiž víry dáno skepticismu ve věcech svobody. My jsme se ovšem stali skeptickými vůči zásadám volnosti, jimiž jsou státní základní zákony plny, protože v praxi byly správou přeloženy do byrokratismu. Skeptickými stali jsem se vůči svobodám, které jenom silného podporují a ze svobody silných nesvobodu slabých činí.

Stali jsme se skeptickými vůči dobrodiním parlamentarismu, jen proto, že nemáme lidového zastupitelstva, nýbrž parlament privilegovaných, který s byrokratickou vládou konservativní zájmy držitelů všech privilegií chce chrániti.

Skeptickým jsme se stali vzhledem k dobrodiním školy, ale jen proto, že naše školy se staly cvičebnami byrokratických talentů učitelských, a proto že my, kteří máme sta millionů pro vojsko, nenalzáme dosti peněz, abychom všeobecnou povinnost školní návštěvy také důsledně provéstí mohli, aby většina dětí v jednotřídních a dvojtřídních školách osm let seděti nemusila a tím aby vychování pro veliké množství dětí v jedné třídě přímo a priori nebylo znemožňováno. A tak bylo by lze libovolně pokračovati,

Tento skepticism vskutku však neznamená konec víry v pokrok a v pravou, opravdovou svobodu. Dejme si jen spravedlivé lidové volební řády do sborů zastupitelských, pořídme mír mezi Němci a Čechy, zloíme všemocnost centralistické byrokracie pronikavou decentralisací a víra v parlamentrismus opět ožije! Dejme tisku svobodu, které je mu třeba, aby blahodárně mohl působiti a budeme mítí časem tisk, který nebude za anglickým a německým!

Nepřenechávejme interpretaci zákona o spolčování a o shromažďování libovůli byrokracie, vytvořme záruky pro dodržování zákonův o svobodě a lidu opět se vrátí víra ve svobodu. Uchopme se zájmů chudých

a potlačených ne z bázně před hromadnou stávkou, pouličním výtržnostmi a vojskem přísahajícím socialismu, nýbrž vyplňující mravní, svatou povinnost majetných a lid nabude důvěry v pokojné rozřešení sociálního boje třídního. Budťež stavěny nové školy, zřizovány nové třídy, budiž poskytnuta možnost, aby děti neučily se toliko mechanicky, nýbrž aby vychovávány byly k mravní vážnosti v naplňování budoucích svých povinností životních a ustane obviňování moderní školy, že posílá děti bez kázně a víry do světa. Poskytněme dělníku hospodářsky možnosti, aby měl rodinný život, a nebude tolik příčin k stížnostem do úpadku mravů pro svobodu lidu poskytnutou.

A tak bylo by lze i tu líbivě, pokračovati. Ne, svoboda nemá viny na škodách naší doby, nýbrž my všichni jsme vinni, jelikož jsme pro svobodu nevytvořili ještě organických podmínek. Zde musí se ještě mnoho, ano všecko učiniti. Zde mají opravdu svobodomyslní obou národů nekonečně veliký obor působnosti ku společné práci v duchu pravé svobody a pravého pokroku. Kéž by jen příliš dlouho neváhalí a národnostními hádkami věci svobody příliš dlouho nepoškozovali a nekompromitovali!

Bázeň Němců před mírem s Čechy, před českým státním právem v národním ohledu není oprávněna. Čechové nechtějí přece nic jiného, než úplnou rovnoprávnost a byli by ochotni v národním ohledu menšinám každou ochranu zaručiti. Utvořiti národnostní zákon ve třech zemích koruny české není obtíž, mají-li obě strany stejně dobrou upřímnou vůli k dosažení míru. Úplná rovnoprávnost vyžaduje ovšem ode všech úředníků znalosti obou jazyků. Ale to je přece vším, jenom ne nespravedlivostí. Kdyby se od úředníků žádalo, aby složili zkoušku z japonštiny, učinili

by to bez odporu. Jen druhému zemskému jazyku se naučiti bylo by nemožným? Namítne se ovšem, že takový požadavek by byl příliš krutým pro ty, kdož již v úřadech jsou nebo do nich nastupují a jen v jediném jazyce se vyznají. Nuže, tu již bylo veřejně se strany naší prohlášeno (říšský poslanec Dr. Pacák), že bychom proti zákonem ustanovené přechodné periodě neměli námitek, a že bychom se nabytých práv těch, kdož již úředníky jsou, nechtěli dotýkatí. Druhé, co by podporovalo mír, bylo by, že každá národnost by celé školství na vlastní náklad udržovala a proto také zcela volně bez cizího vměšování v národním duchu spravovati mohla. To jest přírážkou k přímým daním snadno možno, kdyby každý poplatník jednou pro vždy prohlásil, ku které národní skupině jako poplatník chce náležeti. Tím byly by z největší části odklizeny předměty sporu a nebezpečí národního znásilnění v kulturním ohledu odstraněno. A kdyby se Němci vzdali svého odporu vůči českému státnímu právu a kdyby se s námi o ně zasadili, byli bychom sprostěni všeliké bázně před roztržením Čech a český lid s největší ochotou přistoupil by k tomu, aby národním menšinám ve všech veřejných sborech se dostalo patřícího jim zastoupení a v národním ohledu aby byly kabinetním vetem před každým znásilněním chráněny. Vždyť klub mladočeských poslanců v českém sněmu do svého návrhu na volební opravu pojal již zásadu zastoupení menšin. Ale vše to jen při podmínce, že Němci s Čechy společně přistoupí k dílu vzhledem k státnímu právu, kteréž přece kulturně i hospodářsky znamená pro Němce právě takové prospěchy jako pro Čechy. Pak bylo by zbytečno dělití takové instituce jako je zemědělská rada, jelikož by pro bázeň před národním poškozením, nebylo zapomináno, že němečtí i čeští sedláci mají povinnost zá-

jmy sedláků proti zemědělské velkovýrobě společně zastupovati.

A kdyby na základě národního vyrovnání volební řády pro zemské sněmy českých zemí v demokratickém smyslu byly změněny, byly by Čechy, Morava a Slezsko zemí pravé svobody, národní snášenlivosti a hospodářského blahobytu, a tento příklad by také v jiných zemích naší říše byl sledován a věc svobody by všade podporoval.

Hospodářsky by Němci i Čechové stejně získali a spojenými silami mohli bychom pracovati k odvrácení oněch nebezpečí, kteréž v českých zemích nás i Němce stejně ohrožují.

Snad se tento obraz nazve preludem naivního idealisty. Pro okamžik právem. Ale neklamme se o jednom. Politická konstellace, jež se utvořila tím, že liberální strana sama nemůže více mítí většinu v poslanecké sněmovně, bude Němce nutiti k rozhodnutí. A není jiného vyhnutí než mír s českým lidem, chtějí-li Němci liberálnímu, demokratickému duchu zůstatí věrni. Míru s českým lidem nelze však jinak dosíci než dohodnutím obou národův o českém státním právu. A nechtějí-li Němci nic jiného než svobody svého národního vývoje a nerušeného pěstění své národní kultury a svéráznosti, tož český lid jim za uznání českého státního práva, ze jejich ochotu, věc svobody a hospodářské zájmy českých zemí společně hájiti, dá takové záruky národních jejich zájmů, jaké si jen sami budou žádati.

Český lid přeje si co nejtoužebněji, aby došel míru a mírem s Němci opět státního práva. Státní právo české nechce žádnému znásilnění Němců. Od roku 1627, jak již uvedeno, jest již historickým právem v českých zemích přísná rovnoprávnost a vědí také Čechové, že znásilňování hospodářsky aspoň

stejně silných Němců by zůstalo bez praktických výsledků.

Vyskytne se ovšem stará námitka o „čechisování“ německých měst v Čechách a budou citována města Jičín a Mladá Boleslav. Méně oprávněné námitky však již nemůže býti. Tato města byla vždy česká, jenom že před 35 lety platilo za podmínku, aby kdo „k vyšší třídě“ (jež počínala úředním sluhou) byl přijat — musil mluvit německy. To byl německý charakter měst. S národním povznesením, s dorůstajícími generacemi vzal ten ne právě pěkný mrav za své a měšťané praesentují se na ulici, jakými jsou doma — česky. Nikdo spravedlivě smýšlející nemůže v tom spatřovati národního znásilnění.

Čechové vůči Němcům ztratili celá území, velká města, avšak nicméně česká politika nežádala v Čechách nic jiného, než striktní rovnoprávnosti pro obě národnosti. A tento program bude v Čechách vždy věrně držán. Ostatně mohou, jak již řečeno, Němci sami vyznačiti a formulovati garancie, které žádají a jestli tyto nepřejudikují českému státnímu právu, nebo neohrožují-li nedílnosti země, budou českým lidem beze všeho přijaty. Ale poslední podmínka jest *conditio sine qua non* každého vyrovnání s Němci pro každou českou stranu.

Národnostním mírem k státnímu právu! To jest, co veškerí svobodomyslní a demokratičtí živlové mezi Čechy toužebně žádají. A tím nechce se ničemu novému. České státní právo, jak se historicky vyvíjelo, jakým před Marií Terezií bylo, bylo státním právem obou národností, české i německé a teprve centralismus Marie Terezie se svou germanisací se snažil svazek tento přetrhnouti. Ale spolužití, dějiny mnohých století, společná utrpení, jistota, že české roviny se svým zemědělstvím a německé pohoří se svým prů-

myslem ve všech třech zemích tvoří nejideálnější hospodářský celek, jaký lze si jen představit; společné hospodářské zájmy budou bohdá silnějšími než všechny předsudky a neodůvodněné obavy, jež dosud obě národnosti ku veliké jejich škodě dělily.

České státní právo jest a zůstane přece nedotknutelným právem zemí koruny České, obou národů v nich obývajících a restituce jeho umožnila by netušené rozvinutí všech hospodářských a kulturních sil obou národův a celá říše stala by se tím jenom orgačtější, silněji vytvořenou než za mechanického povrchního centralismu.

Český lid zůstane věren svému státnímu právu; o tom pochybovati bylo by více než nepolitické. On v něm spatřuje své dobré právo a lepší budoucnost. Nechce nikomu ublížiti, nikomu škoditi, jenom chce míti svobodu k rozvoji, ku kterémuž minulost a tradice mu naznačují cestu. A snad jednou budou Němci českému lidu vděční, že neústupně se držel starých práv zemí koruny České, že nezoufal, když bylo se mu posmíváno, a že nepovolil, když mu násilnými prostředky chtěli vzíti víru, že české státní právo jest jeho dobrým právem, kteréhož bez jeho svolení nikdo měniti a zmenšovati nesměl, a že by restituce českého státního práva pro země české, pro oba v nich obývající národy a pro celou říši kulturně i hospodářsky byla dobrodiním a spasením.

Poznámky.

¹⁾ Nemožno jest vyložiti dopodrobna veľkou spornou otázkou ve príčině nároků Ferdinanda I. na českou korunu. Budiž toliko poznamenáno, že moravští stavové Ferdinanda I. jako dědičního panovníka přijali, ne však stavové čeští, kteří svobodu své volby nejúsilovněji hájili a dědické nároky choti Ferdinandovy neuznávali za náležité. Ferdinand I. podrobil se jejich názoru, aby vůbec koruny české dosáhl a dal stavům dne 13. prosince 1526 revers, ve kterém výslovně volnou, ničím nevázanou volbu stavův uznává. „Notum facimus tenore praesentium universis quemadmodum barones, nobiles et etiam civitates ac tota communitas regni Boemiae ex sua libera et bona voluntate juxta libertates illius regni elegerunt nos in regem Boemiae... quod praefati status et communitas illius regni non ex aliquo debito, sed ita, prout supra descriptum est, eam electionem, eligentes nos in regem Bohemiae ex libera et bona voluntate ipsorum hoc fecerunt". (Karlštýnské privileje cf. Kalousek „České státní právo" str. 577., 578.). Později ovšem, když Ferdinand I. již byl králem, hleděl tato svá prvá prohlášení seslabiti a dal stavům druhý revers 2. září 1545, ve kterém již na dědické právo své choti, královny Anny, jakožto sestry posledního krále Ludvíka ukazuje a ji za jedinou dědičku české koruny staví, ale pro svou osobu přece opět uznává, že ho stavové ze svobodné a dobré vůle za krále zvolili. Rovněž nelze tu řešiti, zdali král eo ipso svým dědickým právem nebo teprve přijetím se strany stavů se králem stal, poněvadž to pro nás nemá aktuální důležitosti, nýbrž toliko historický význam. Ferdinand II. klade dědičné právo habsburské dynastie ve svém obnoveném zřízení za absolutní, na žádnou volbu nevázané a odvolává se na zlatou bullu, pak na privilej krále Vladislava a konečně na svrchu citovaný majestát Ferdinanda I. z roku 1545.

Prvého reversu, který Ferdinand I. při své volbě stavům dal (cf. svrchu) Ferdinand II. ovšem necituje. Konečně bylo dědičné právo, jak známo, v pragmatické sankci platně upraveno.

²⁾ Právo na svobodnou volbu nového krále po vymření dynastie jest v obnoveném zřízení zemském výslovně uznáno A 1... „an to z nadepsané zlaté bulle a jiných hlavních práv a řízení v jejich pravém a nezfalšovaném smyslu dosti světlé jest, že týmž stavům a obyvatelům království tohoto volení krále dříve nepřináleží, leč by žádného víceji dědice z královského kmene, rodu, semena a krve mužského neb ženského pohlaví před rukama ani v očekávání nebylo atd.

³⁾ Úvod k obnovenému zřízení zemskému: „... i sobě moci netoliko zřízení tohoto Našeho zemského k rozšíření, změnění, opravení i činění všeho toho, což s sebou jus legis ferendae neboližto mocnost práv ustanovení přináší zanechatí a tamtéž ř. A VIII. Toto však sobě, též dědicům Naším, budoucím králům Českým obzvláště v moci pozůstavujeme: Abychom, v tomto dědičném království Našem řád a právo nařizovati, i všecko to, což s sebou jus legis ferendae neboližto mocnost vysazení práv přináší, činiti moci ráčili“.

Byly vysloveny pochybnosti, neomezuje-li se toto královo výlučné právo zákonodárné na právo soukromé, jelikož v úvodu k obnovenému zřízení zemského v tomto spojení jenom o právě soukromém se mluví, ale článek A VIII. mluví tak zřetelně a peremptoricky, že nemůže býti o tom pochybnosti, že si Ferdinand II. jus legis ferendae jak pro veřejné tak i pro soukromé právo výlučně vyhraditi chtěl. To vychází na jevo ostatně i z elaborátu české komise k revisi zemského zřízení (cf. dole). Tam měla ovšem sněmu v málo důležitých záležitostech omezená iniciativa vyhrazena býti.

⁴⁾ V berlínském míru ze dne 28. července 1742 při čl. XII. ustanoveno následující:

„Sa Majesté la reine d'Hongrie et de Bohême s'engage et promet d'obliger les états de Bohême après la pacification de donner un acte de renonciation à tous les états dépendants autrefois de la couronne de Bohême, cédés par la présente paix a Sa Majesté le roy de Prusse avec toute la souveraineté et l'indépendance de la susdite couronne“. Stavové čeští toto upuštění dne 16. července 1743 učinili.

⁵⁾ Elaborát komise k revisi českého zřízení zemského (Archiv spojených dvorských kanceláří, nyní c. k. ministeria vnitra sub II. A 1) o sněmích, jak držány býti mají:

„Nachdeme nicht allein Unser gesambten, besonders aber der Cron Böhemb, und hierzu incorporierten Landen allgemeine Nothdurften, sondern auch verschiedene andere Unser Erbkönigreich Böhemb allein und das Marggrathumb Mähren auch besonders angehende Geschäfte auf offenen Landtügen vorgenommen zu werden pflegen, also dass zuweilen alle, besonders die incorporierten Länder undt denen es von altershero zukommt, zu einem allgemeinen Landtag berufen werden, undt durch wohl instruirte abgeordnete Gesandte erscheinen müssen, mehrerentheils aber in denen particular-Landtügen nur diejenigen, welchen das jus voti et sessionis in diesem Lande zustehet, zu erscheinen haben....“

Navrzný text k novému zřízení zemskému odůvodňují „Rationes“, jak následuje: „Die Eintheilung deren Landtäge in Comitua universalia et particularia hat uns umb so viel nöthiger geschienen als hiedurch sowohl denen jenigen Fällen, wo derlei universal Zusammenkunften nötig scheinen, vorgebogen, als auch der Irrthumb, als wann die vorhin ze denen böhmischen Landtügen jederzeit berufen geweste Mährische, Schlesische, Glatzische, Lausitzische und andere Abgeordnete etwann annoch zuzulassen wären benomen wird... es hat uns doch geschienen, dass 1.) Ihre Maj. solche convocatio comitum universalium wie vorhin also noch jezo allerdings zukomme, auch 2.) solche die convenienz und Unterschied der negotia annoch nützlich erfordern könne, zugeschweigen, dass 3.) die praeminenz, welche die Cron Böhemb respectu anderer ihrer incorporirten provincien hat, ja die incorporation selbstn nicht wenig bestärcket wird. Und über dieses 4.) bei denen occasione der Böhmischn Crönungs-actum gehaltenen allgemeinen Landtügen auch dato (Krönung Eleonorae, Leopoldi) jederzeit aus denen incorporirten Ländern einige abgeordnete gegenwärtig gewesen, mithin sothane Abtheilung in comitia universalia et provincialia nicht gänzlich ausser acht zu setzen, sondern wenigstens in generalibus zu berühren seie.“

*) Ibidem Parthis Imae Titulus 10^{mus}.

O lénech a přijetí cizozemců do království a o jure incolatus.

„Betreffend Unserer Unterthanen in Marggrafenthumb Mähren, Herzogthumb Schlesien, Marggrathumb Ober und Nieder Lausnitz: Obwohlen dieselbe für keine Ausländer in unserem Erbkönigreich Böhemb, als deme diese Länder incorporirt, zu halten, und dahero keiner sonderbahnen Verwilligung oder Indigenats, damit sie sich in Böhmen einkaufen, oder durch

andere Contracten und zulässige Weis-, Land- oder Lehengüter an sich bringen mögen, hierzu von nöthen haben..." tak vyžaduje se pro Lužičany, protože Lužice ku koruně české nenáležela, přece zvláštní povolení. Také v elaborátě moravské komise praví se sub A. LXV. výslovně, že na Moravě Čechové, Slezané a Lužičané nejsou cizinci.

Rovněž tak ustanovuje se vzhledem k nobilitacím v tit. 13 českého elaborátu: "...also soll ebenfalls die Nobilitation oder Adelung und die Wappenbriefe nirgends anderswo als bei Uns und denen regierenden Königen zu Böheimb durch Unsere Königliche böhmische Hof-Cantzlei von Inwohnern dieses Königreiches und Marggrafthumb Mähren gesucht werden. Diejenigen Inwohner aber, so von Unserer Reichs-Cantzlei einigen Stand oder praedicat erworben, mögen sich zwar desselben in fremden Ländern gebrauchen, in Unserm Erbkönigreich und dessen incorporirten Landen aber, ehe undt bevor selbte hierüber auch die intimationes durch Unsere böhmische Hof-Cantzley suchen und erlangen, sich davon gänzlichen enthalten."

Tytěž zásady platily také vzhledem k holdovací přísaze erbovní.

V českém návrhu vzhledem k posloupnosti erbovní se praví: „Wan aber jemand in einen aus Unseren incorporirten Ländern, nemblichen Böhmen, Mähren und Schlesien bereits den Erbhuldigungseid abgelegt, derselbe solle in, denen anderen hiezu nicht verbundenen sein, sondern es wirdt ihm obliegen dieses, dass er den Erbhuldigungseid bereits abgelegt, genugsamb zu beweisen."

Rovněž tak zní elaborát moravské komise:

„Im Fall aber Jemandt den Erbhuldigungs Aydt nicht bey Unserer kön. Hof-Cantzley, sondern auf die von Uns erhaltene Dispensation in einem aus diesen dreyen Erbländern, als Königreich Böhmen, Markgrafenthum Mähren und Herzogthum Schlesien schon einmahl abgelegt hat, so wird alsdann nicht vonnöthen seyn, solchen in denen anderen zweyen Ländern zu wiederholen, sondern nur die in einem Lande bereits beschehene Ablegung genugsamb zu beweisen."

A moravská komise odvolává se při tom na resoluci císaře Leopolda ze dne 14. května 1697.

OBSAH.

Předmluva k druhému vydání	3
Předmluva k prvnímu českému vydání	7
Předmluva	14
I. Od bitvy na Bílé Hoře po Marii Terezii	16
II. Marie Terezie a nový centralismus	27
III. Ústavní pokusy let šedesátých	38
IV. Otázka personální nebo reální unie	51
V. Centralismus a decentralisace	59
VI. Národnostní smír	71
Poznámky	82

3 0112 115325596

S N A H A

ČTRNÁCTIDENNÍ LIST MLADÉ GENERACE SVOBODOMYSLNÉ

pracuje pro povznesení politického vzdělání, kritizuje a vysvětluje všechny zjevy českého i cizího života politického, hospodářského, sociálního a kulturního. Řídí VLADIMÍR FRUMAR s redakčním kruhem. SNAHA vychází 1. a 15. dne v měsíci a stojí ročně K 4.—, jednotlivá čísla po 20 haléřích. SNAHU lze dostat u všech knihkupců nebo v admin. v Praze-II., Mariánská ul. 3, II. p.

PŘEDPLAŤTE SI PŘEHLED

TÝDENNÍK VĚNOVANÝ VEŘEJNÝM OTÁZKÁM.

ADRESA:

PRAHA-II., JEČNÁ UL. ČÍS. 5.

PŘEHLED je jediná česká skutečně nezávislá týdenní revue. Okolo PŘEHLEDU je seskupena řada spisovatelů a odborníků, mezi nimiž se nalézají nejpřednější česká jména současná, proslulá i za hranicemi.

PŘEHLED přináší na 30 rubrik, z nichž upozorňujeme zvláště na rubriky: Věda, národní hospodářství, literatura, umění, školství, technika, právo, otázka sociální, ženská aid.

PŘEHLED vychází každý pátek a stojí čtvrtletně pouze 3 K 20 hal.